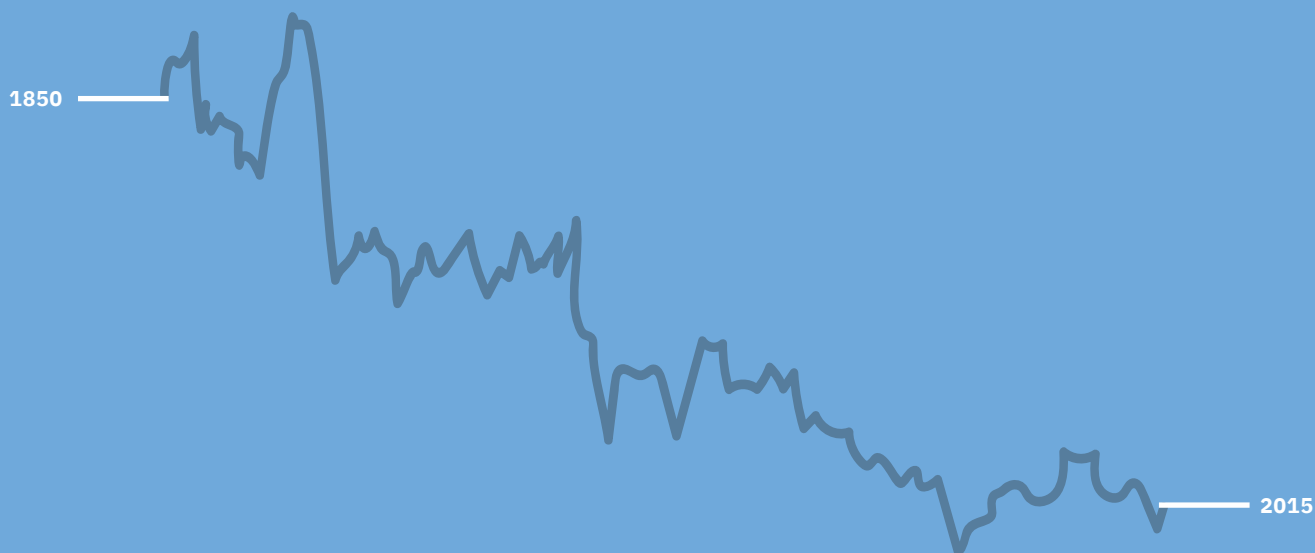

LAGEN OM TENDENSEN

*En undersökning av den
svenska profitkvoten
1850 - 2015*

FÖRENINGEN AURORA

Föreningen Aurora bedriver studier och forskning i en historiematerialistisk tradition. Föreningens verksamhet syftar till att sprida en vetenskapligt förankrad samhällsanalys utifrån ett historiematerialistiskt perspektiv.

Vi som driver föreningen kommer från olika bakgrunder men förenas i viljan att bedriva studier och forskning i en historiematerialistisk tradition på de vis som inte alltid ges utrymme för i akademiska miljöer. Vi vill också ge uttryck för perspektiv utifrån denna vetenskapliga tradition som ofta skiner med sin frånvaro i det offentliga samtalet. Bland oss har vi både yrkesverksamma akademiker och självlärda medlemmar. Vi har som ambition att förena högkvalitativ forskning och seriösa studier med en öppenhet för nya medlemmar som både vill bidra till forskningsarbetet och delta i studieverksamheten oavsett vilken erfarenhet de har av detta. Verksamheten tar sig uttryck på olika vis men kan övergripande sammanfattas utifrån följande punkter:

– **Längre artiklar**

Både argumenterande essäer och utforskande rapporter

– **Debattartiklar**

I publikationer utanför föreningens regi

– **Podcasts**

– **Studiecirklar**

Störst arbetsbörda läggs på de längre texterna vilka vi sedan bryter ner i mer populärt framställda artiklar och podcastformat. Vi har kontinuerlig studiecirkelverksamhet utifrån litteratur som bestäms av medlemmarna vid cirkelsammanträden. Vi strävar konstant efter att ta oss an nya former av media i vilka vi kan presentera föreningens idéer.

STYRELSELEDAMOT

Jens Östling

INNEHÅLLS- FÖRTECKNING

2022

1.	Inledning	7
2.	Frågeställningar	9
3.	Forskningsläge	10
4.	Bakgrund & teori	12
	4.1 Marx teori	13
	4.2 Arbetsvärdeläran	14
	4.3 Andra historiska tolkningar	15
	4.4 Kapitalismens särart	16
	4.5 Kritik av arbetsvärdeläran	17
	4.6 Lagen om tendensen	18
	4.7 Konsekvenser	19
	4.8 Olika tolkningar	20
	4.9 Marx formulering	21
	4.10 Motverkande orsaker	22
	4.11 Kritik mot tendensen	23
	4.12 Kritik av kritiken	24
5.	Metod och empirisk undersökning,	25
	5.1 Hur skall man mäta profitkvoten?	27
	5.2 Metod	28
	5.3 Faller profitkvoten?	31
6.	Tolkning av undersökningen samt diskussion	32
	6.1 1854-1865	32
	6.2 1872-1878	32
	6.3 1917-1921	32
	6.4 1931-1932	33
	6.5 1951-1952	33
	6.6 1950-1975	34
	6.7 1975-1980	34
	6.8 1980-2000	35
	6.9 2000-2015	36
7.	Resultat	38
8.	Diskussion	39
9.	Sammanfattning	40
10.	Källförteckning	41
11.	Appendix 1.1	0
12.	Appendix 1.2	0
13.	Appendix 1.3	0
14.	Appendix 1.4	0
15.	Appendix 1.5	0
16.	Appendix 1.6	0

INLEDNING/ FRÅGESTÄLLNINGAR /FORSKNINGSLÄGE

LAGEN OM PROFITKVOTENS FALLANDE TENDENS KALLADE MARX SJÄLV FÖR SIN VIKTI- GASTE UPPTÄCKT

1. INLEDNING

Lagen om profitkvotens fallande tendens kallade Marx själv för sin viktigaste upptäckt. (Roberts 2016 sid 14) Lagen går ut på att avkastningen på satsat kapital tenderar att sjunka eller falla ju mer produktiv kapitalismen blir. Därmed undergrävs hela motivet för att producera då produktion i kapitalismen endast sker för att göra profit. Denna inre motsättning menar Marx kommer ur systemets egen logik. Vissa menar likt Ernest Mandel att kapitalismen här blir sin egen dödgrävare då den inre motsättningen skulle bli för stark, andra som Andrew Kliman att den inre motsättningen skapar de ekonomiska kriser som uppstår med jämna mellanrum. (Cullenberg 1994:1-12, Kliman 2012:17-19)

Idag befinner vi oss i en tid som för många känns obekant och kanske skrämmande. Långt borta är tiden då vi hade full sysselsättning och regeringar som sjösatte stora sociala reformer med ambitioner att bygga en bättre värld. Istället har ojämlikheten ökat de rika blir rikare och de fattiga fattigare. Närmast dagligen hör man om olika missförhållanden inom välfärden. Många på den politiska vänsterkanten skyller förändringarna på det så kallade nyliberala skiftet (Kliman 2012:5).

Jag vill mena att denna förändring i den förda politiken har en materiell grund. Denna grund går att finna i Marx viktigaste upptäckt, profitkvotens fallande tendens. En annan anledning till att studera profitkvoten är finanskrisen som verkade dyka upp som en blixtrånklar himmel 2007. Nästan samtliga verksamma ekonomer blev tagna på sängen då krisen rullades upp. Den amerikanska ekonomen Robert Lucas uttryckte själv säkert så sent som 2003 att "the central problem of depression-prevention has been solved". (Roberts 2016:2) De ortodoxa ekonomerna tittade uppenbarligen på variabler som inte kunde förklara problemen. En variabel som verkar kunna förklara detta är just profitkvoten.

Att profitkvoten skulle falla på grund av att varje vara som producerades innehöll mindre mänskligt arbete såg jag själv som någonting mycket märkligt och orimligt. Den tid vi lever i just nu sprudlar ju av överflöd. Vår förmåga att uppfinna och skapa nytt verkar ständigt överträffa sig själv. Teorin var i alla fall för mig ganska svår att smälta och jag försökte hitta alla möjliga invändningar. Men den bet sig fast.

Denna uppsats handlar om profitkvotens fallande tendens. Som utgångspunkt har jag använt mig av Rodney Edvinssons avhandling Growth, Accumulation, Crisis och de historiska data han satt ihop i den.

Edvinssons avhandling är långt mycket mer ambitiös än denna uppsats då han dels tar sig an att länka ihop en rad olika historiska serier av makroekonomisk data. Men även i det att han tar sig an ett helhetsgrepp och försöker beskriva och utreda mönster av ekonomisk växt med olika teoretiska utgångspunkter (Edvinsson, 2005:2).

Edvinsson utgår från ett marxistiskt perspektiv i sin undersökning och undersöker även empiriskt huruvida profitkvoten faller eller ej. Edvinsson kommer fram till att den faller och når sin lägsta punkt på 1970-talet för att därefter återhämta sig. Som sagt har Edvinsson ett mycket bredare perspektiv än vad som är ambitionen för denna uppsats. Han sätter in fallet och dess motverkande tendenser i en historisk bakgrund och faktiska händelser. Det sätt Edvinsson använder för att räkna på profiten är dock inte det enda som finns. Den metod jag använder ligger i min mening närmare Marx formulering av teorin. Dessutom slutar Edvinssons serie år 2000, jag tänker förlänga den för att se hur det har gått sedan dess. I min uppsats kommer jag att utgå från annorlunda teoretiska utgångspunkter och därför räkna på ett annorlunda sätt än Edvinsson (Edvinsson, 2005:9 & 274-276).

Min ambition är att ge en mer textnära genomgång av teorin samt att räkna på samma data fast med andra metoder. Debatten mellan hur man skall omsätta Marx teori för praktiska undersökningar har varit omfattande. Meningarna går isär, vissa menar att man inte kan räkna på det alls på grund av det så kallade "transformationsproblemet". Det finns de som menar att de motverkande tendenserna kommer att vara för starka. Det finns även de som menar att man visst kan och bör göra det. Kort sagt kan man säga att det inte finns ett sätt att räkna utan flera (Howard & King 1992:129-145).

Jag kommer även att försöka sätta profitkvotens fall i en historisk kontext och se om de empiriska resultat jag får fram verkar stämma överens med faktiska skeenden. Som huvudkälla för de faktiska skeendena har jag använt Lennart Schöns bok En modern svensk ekonomisk historia. Schön som skriver utifrån ett Schumpeterianskt teoretiskt perspektiv är intressant att jämföra med det marxistiska. Detta eftersom Schumpeter och Marx intresserade sig för liknande fenomen och ställde upp liknande problemformuleringar (Edvinsson 2005:33-34).

Debatten som pågått om profitkvotens fallande tendens är för omfattande för att sammanfatta inom ramen för en kandidatuppsats. Därför kommer jag bara beröra den kort, främst avseende den historiska kritik som funnits mot Marx ekonomiska teori.

Innan jag kommer dit behöver jag dock först göra en genomgång av Marx syn på teorin om profitkvotens fallande tendens och hur han beskriver kapitalismen som system i Kapitalet, hans huvudverk vilket en redogörelse för och tolkning av kommer uppta en stor del av denna uppsats. Anledningen till detta är att Marx kanske är den tänkare som blivit mest felciterad, missförstådd och missbrukad. (För exempel på detta se tex Mosleys Money and Totality) Han framställs ofta som en stelbent dogmatiker vilket inte kunde vara mer fel.

Sättet Marx ställer upp sin analys på är unikt och dynamiskt. (Mosley 2016:1) Eftersom Marx aldrig blev klar med Kapitalet (det var tänkt att bli sex böcker men blev slutligen tre, varav endast en publicerades under hans livstid) har det funnits stort utrymme för spekulation kring vad han egentligen menade. Marx teori om att en samhällsklass exploaterar en annan är givetvis politiskt sprängstoff än idag. Detta ihop med att han blev husgud i diverse kommunistiska diktaturer gör att det finns och har funnits många som velat tolka och misstolka hans verk (Liedman 2015:435-446 & 639-683).

Min ansats är att så textnära som möjligt tolka vad Marx själv skrev samt att försöka testa hans teori empiriskt. Jag kommer att använda ett något annorlunda sätt att räkna fram min profitkvot än Edvinssons sätt och min tidsserie går 15 år längre fram i tiden än Edvinssons tidsserie. Jag kommer även likt Edvinsson att försöka knyta profitkvoten till svenska händelser i vår ekonomiska historia med hjälp av framförallt Lennart Schöns bok En modern svensk ekonomisk historia. Detta för att försöka testa om profitkvoten rör sig på det sätt och av de orsaker som Marx föreslår.

Eftersom teorin länge har betraktats som död (nationalekonomen och vänsterpartisten Johan Lönnroth har exempelvis kallat teorin om profitkvotens fallande tendens för "en hop gamla ben" (Ankarloo 1997:16) så är det väldigt få som gett sig på att testa den empiriskt. Jag känner inte till några andra försök än mitt att mäta profitkvotens fall efter år 2000 då Edvinssons serie slutar.

DE FRÅGESTÄLLNINGAR JAG I MIN UPPSATS ARBETAR EFTER ÄR FÖLJANDE:

2. FRÅGESTÄLLNINGAR

1. Har profitkvotens tendens varit fallande i Sverige? Har den i sådant fall varit det av de skäl Marx anger?

2. Vilken eller vilka konsekvenser får en fallande profitkvot?

3. Edvinsson menade att profitkvoten steg från år 1980-2000. Fortsatte den att stiga efter år 2000?

För att svara på frågorna behöver jag dels räkna fram en profitkvot. Hur jag gör detta går att hitta i min metoddel. Jag behöver även redogöra för varför Marx menar att profitkvoten faller, detta gör jag under min teoridel. Slutligen, för att se om ett fall verkar rimligt och vilken konsekvens det fått, skall jag använda mig av Lennart Schöns bok En modern svensk ekonomisk historia för att även i text uttolka om profitkvoten kan tänkas ha fallit samt vilka konsekvenser det har fått.

3. FORSKNINGSLÄGE

Det är väldigt få som gett sig på att pröva Marx teori om profitkvotens fallande tendens empiriskt. (Edvinsson 2009:2) Att få har testat teorin beror främst på att den neoklassiska skolan, som är den dominerande inom ekonomiämnet, inte intresserar sig särskilt mycket för att mäta långsiktig lönsamhet. Istället är de intresserade av optimal fördelning av resurser för att nå någon tänkt jämvikt (Erixson 1987:63-64).

Intresset för profiler växte dock efter att produktiviteten saktade ned efter den första oljekrisen då det verkade som att denna var starkt sammankopplad med lönsamheten. (Erixson 1987:16-17) Svenska ekonomer har tidigare haft ett visst intresse för att mäta lönsamheten men detta med syftet att analysera den svenska modellen och hade att göra med den ganska pragmatiska syn på ekonomin som rådde mellan parterna under denna tid. Det överordnade målet var tillväxt och lönsamma företag (Erixson 1987:20-22).

I Sverige är det mig veterligen bara Rodney Edvinsson som har testat Marx teori om profitkvotens fallande tendens empiriskt, i alla fall på en akademisk nivå, internationellt finns det däremot flera exempel.

De flesta som har gett sig på att testa om profitkvoten faller eller ej har testat data vad gäller USAs ekonomi, antagligen för att det mest är amerikaner som ger sig på det men även för att det är en stor ekonomi samt att tillgången på data är god. De flesta marxister verkar vara överens om att profitkvoten i den amerikanska ekonomin har fallit (Roberts 2016 :274-275).

Vissa menar att fallet har pågått en längre tid medan andra menar att det har pågått sedan andra världskrigets slut. (Roberts 2016:274-276) De böcker eller artiklar jag har läst på ämnet har lite olika långa tidsperspektiv i de serier som de använder. Det finns de som menar att profitkvoten nådde sin lägsta punkt på slutet av 70- och början på 80-talet vilket skapade den nyliberala kontrarevolutionen vars syfte var att återställa lönsamheten i företagen (Kliman 2012:49).

Samma personer menar vidare att den nyliberala doktrinen förespråkade attacker på fackföreningar och försämrade arbetsvillkor vilket ökade exploateringen av arbetskraften. Samtidigt avreglerades finansmarknader och man lättade på handelstullar. Genom dessa åtgärder lyckades man återställa profitkvoten igen. Andra som Kliman menar att man inte alls lyckades med att återställa profitkvoten igen utan att man löste den avtagande lönsamheten genom att skapa enorma skuldberg och på så vis artificiellt pumpa igång ekonomin igen. Detta kulminerade i krisen 2007-2008 då alla

dammar slutligen brast. (Kliman 2012:46-48) Edvinsson hamnar kanske någonstans i det tidigare facket då han menar att profitkvoten nådde sin lägsta punkt på slutet av 70- och början av 80-talet precis som de andra. Hans skäl till att den steg igen anger han bland annat vara "lean production" alltså att man började hålla sig med mindre lager och därmed skulle man få ned det konstanta kapitalet (Edvinsson 2009:1).

"Lean production" skulle därför öka omslagshastigheten och därmed öka lönsamheten detta sammantaget med ökad internationell handel och brott med den tidigare svenska modellen kallar han för flexibel ackumulation. Med det menas att kapitalismen har gått in i ett nytt stadiet av kapitalackumulationen som är mer extensiv och omfattar en större del av världen, utanför de centrala kapitalistiska länderna, och detta sker i större utsträckning på kapitalets villkor. Men Edvinsson menar i vilket fall som helst att profitkvoten stiger igen efter sitt bottenmärke. Nittiotalskrisen var svår men efter den återställdes profitkvoten igen, särskilt inom industrin. Han nämner inte något om någon nyliberal revolution utan nämner bara snabbt att ett brott skedde i samförståndet mellan arbete och kapital, vilket å andra sidan skulle kunna tolkas som samma sak (Edvinsson 2009:1 & 5-6).

Man skulle kunna argumentera för att en nyliberal revolution skedde även här fast med andra medel och på ett annat vis. Dels genom de devalveringar som succesivt genomfördes. Men även genom att man avreglerade kreditmarknaden och att man öppnade upp för mer utlandshandel. Krisen som uppstod mellan LO och socialdemokraterna under det så kallade "Rosornas krig" på 80- och 90-talet vittnar om att en sådan klasskamp uppifrån har skett (Olsson & Ekdahl:151-153).

I Sverige har vi en även stadigt växande skuldsättning hos hushållen (Bellfrage & Kallifatides 2017:50-51). - är denna ett tecken på att profitkvoten har fallit? Återställdes verkligen profitkvoten igen?

BAKGRUND/ TEORI

4. BAKGRUND & TEORI

I detta avsnitt beskriver jag Marx teori, några olika tolkningar av teorin samt lite historisk bakgrund. Som jag nämnde i min inledning försöker jag så textnära som möjligt att tolka Marx teori och därför får han komma till tals ganska mycket. Kritik av teorin presenteras men också kritik av kritiken.

4.1 MARX TEORI

Marx utgår från vissa antaganden. Han börjar med att kapitalismen som system är historiskt specifikt. I det kapitalistiska systemet producerar man för att göra profit. Detta skiljer sig från tidigare samhällen där produktionen hörde ihop med reproduktionen, dvs. att man producerade för att få mat och kläder åt sig själv och sin familj. Det hände att man sålde det överskott man hade men majoriteten av produktionen skedde för eget bruk. I kapitalismen skiljs produktionen och reproduktionen åt. Istället för att producera åt sig själv blir alla säljare på en marknad. Har man ingenting att sälja säljer man sin arbetskraft. Det överordnade målet för produktionen är inte längre reproduktion utan profit (Herlitz, Denick & Lundvall 1969:110-113).

Konkurrensen som uppstår i det kapitalistiska systemet tvingar fram ständiga revolutioner i sättet att producera. Kapitalister verksamma i konkurrensen måste bli större, bättre, effektivare för hotet om ruiner är ständigt närvarande. Ackumulationen av kapital sker för ackumulationens egen skull. Marknaden måste även den hela tiden utvidgas för att värdena som skapas i produktionen skall kunna realiseras. Dessa sammanhang och förutsättningar gör att kapitalismen alltmer antar gestalten av en naturlag som blir oberoende av de enskilda producenterna och därmed allt svårare att kontrollera (Marx 1978:223-224).

Det är alltså inte en marknad, ett land eller ett företag Marx tar sig an i sin analys. Marx analyserar hela kapitalismen som ett system och menar att det finns vissa rörelser eller lagar som uppstår i totaliteten. Dessa lagar som skapats av totaliteten blir sedan ett ramverk för de enskilda aktörerna. Jag skulle som exempel vilja sälja äpplen för hundra kronor kilot men lär inte få några sålda om jag försökte. En av dessa lagar eller rörelser är lagen om profitkvotens fallande tendens. Den är föremålet för min uppsats (Mosley 2016:3-10).

För att teorin om profitkvotens fallande tendens skall bli begriplig måste vi först gå in på hur Marx menar att värde uppstår i det kapitalistiska systemet. Det är detta det första bandet av Kapitalet handlar om. Hur kan värde uppstå om alla byter med ekvivalenter? I ett förarbete till Kapitalet- (utgivet långt senare av Karl Kautsky under namnet Teorier om mervärdet (Liedman 2015:440) säger Marx att det finns två källor till profit eller till skapande av mervärde.

Det ena sättet som han kallar "profit upon alienation" sker när saker som inte omfattas av kapitalismen plötsligt gör det. Shaikh använder exempel med tv-apparater som blir stulna av privatpersoner (Shaikh 2016:209). En privatperson blev en tv fattigare men den såldes och skapade vinst hos någon annan. Eftersom ett byte av olika värden skett med en part som inte omfattas av den kapitalistiska bokföringen har profit skapats.

Det andra sättet att skapa värde måste dock ske i systemet. Men hur kan vinst uppstå om alla köper billigt och säljer dyrt? Alla försäljningar motsvaras ju av köp och alla köp av försäljningar. Summan av alla köp och försäljningar förutsatt att vi inte gör profit genom alienation måste således vara noll (Shaikh 2016:208-211;Edvinsson 2005:14).

**SÅ HUR KAN KAPITALISTEN
SÄLJA PRODUKTER TILL SINA
VÄRDEN OCH FORTFARANDE
GÖRA VINST?**

*ATT VARJE NATION, SOM
INSTÄLLDE ARBETET, JAG
VILL INTE SÄGA FÖR ETT ÅR
UTAN FÖR NÅGRA VECKOR,
SKULLE GÅ UNDER, BEGRIPER
VARJE BARN.*

– Marx i brev till Kugelmann Marx 2013:693

4.2 ARBETSVÄRDELÄRAN

I kapitalistiska samhällen uppträder rikedom som en oerhörd varuanhopning, denna varuanhopnings materiella innehåll kallar Marx för bruksvärden. Dessa utgör samtidigt de materiella bärarna av bytesvärdet. Bytesvärdet ser i utbytet ut att vara helt beroende av bruksvärdet och deras värde bestäms genom utbytet.

Marx börjar dock med att betrakta värdet oberoende av bytesvärdet, alltså oberoende av dess pris. Bruksvärden har värden just därför att arbete har blivit nedlagda i dem.

Värdet bestäms alltså med hjälp av den värdebildande substans som finns i dem. Mer specifikt är denna värdebildande substans den arbetsmängd eller snarare den genomsnittliga samhälleligt nödvändiga arbetstid som krävs för att producera varan.

Vore den nödvändiga tiden för att producera en vara konstant vore värdet på varan konstant. Men samhällets produktivkraft ökar hela tiden, detta av en rad olika anledningar. Några exempel är teknologisk utveckling, bättre organisation, ökad individuell skicklighet. Därav sjunker den genomsnittliga arbetstiden och därmed även de producerade varornas värde (Marx 2013:31-36).

Så inleder Marx första boken av kapitalet och lägger grunden för sin analys av den politiska ekonomin som han uttrycker det. Herlitz, Denick & Lundvall härleder ursprunget av arbetsvärdeläran från Cantillon som menar att varor hade objektiva värden som bestämdes av deras produktionskostnader, med andra ord vad arbetarna fick betalt, hur mycket åkermark detta tog i anspråk osv.

Teorin plockades senare upp av både Adam Smith och David Ricardo som vidareutvecklade den. De menar att varorna fluktuerar kring sina naturliga priser som var beroende av sina produktionskostnader och på sikt visade motstånd mot tillgång och efterfrågan. Värdet tillhör varan och varan produceras först under vissa historiskt specifika omständigheter, de kapitalistiska. Värdet skapas alltså i produktionen av arbete, värdet manifesteras i varor (Herlitz, Denick & Lundvall 1969:20-21; Mosley 2016:6-7).

Enligt Smith så var det naturliga priset sådant att ekonomin kunde reproducera sig själv. Alltså skulle arbete, jord och kapital få ersättning som var skäligen eller rättvis när de rätta förhållandena rådde. Även Smith hade en teori om fallande profit enligt Smith berodde den fallande profiten på obalanser i cirkulationen. Enligt Smith skulle samhällets ökade totala rikedom leda till en större konkurrens om rikedom.

Denna konkurrens skulle i sin tur leda till att man pressade ned priserna på varor och därmed även profiten. Detta kommer ur att Smith menade att kapitalet hela tiden rörde sig mot de branscher där mest profit kunde göras och såg till att utjämna profiten. Om den totala kapitalstocken blev för stor skulle konkurrensen även den bli för stor i samtliga branscher.

Ricardo menade att Smiths teori kunde förklara utjämningen av profiten men inte varför profiten föll. Ricardo mäter också saker i arbetad tid detta kunde mätas i arbetarnas matkonsumtion. Arbetarna åt precis så att de kunde reproducera sig. Alltså kunde arbetstiden mätas i spannmål. Den ekonomiska tillväxten antog Ricardo sammanföll med demografisk tillväxt eller en befolkningsökning och därför skulle behovet av spannmål öka. Detta skulle i sin tur leda till ökad nyodling och sämre jordar skulle tas i anspråk.

Dessa sämre jordar ger en sämre avkastning vilket skulle leda till att jordröntan ökade på de redan uppodlade jordarna.

4.3 ANDRA HISTORISKA TOLKNINGAR

Jordbrukets produktivitet skulle alltså falla och därmed skulle priset på spannmål öka. Eftersom spannmål var input i samtliga varor skulle profiten falla. De klassiska ekonomerna, till vilka Smith och Ricardo räknas, såg alltså på studiet av ekonomin som en studie i hur produkten skulle fördelas för att ekonomin skulle kunna fortsätta att reproducera sig själv. Marx bygger vidare på Smith och Ricardo men menar att det är arbetets ökande produktivitet och inte tvärtom som får profiten att falla (Roncaglia 2009:141&279; Cullenberg:3-4).

Detta är alltså att värdet i varje vara blir mindre i takt med att produktiviteten ökar som är ämnet för min undersökning.

**KAPITALET'S ALLMÄNNA
FORMEL ELLER DET SOM GÖR
DET SPECIFIKT ÄR ATT EN
SUMMA PENGAR INVESTERAS
I PRODUKTION FÖR ATT BLI
MER PENGAR.**

4.4 KAPITALISMENS SÄRART

Kapitalets allmänna formel eller det som gör det specifikt är att en summa pengar investeras i produktion för att bli mer pengar. Produktionen är alltså inte till för att tillfredsställa olika nyttor eller behov för att skapa saker man älskar för sakernas egen skull. Marx ställer upp detta som P-V-P'. Detta är hela syftet.

Enligt Marx består kapitalet av variabelt och konstant kapital. Det konstanta kapitalet består av produktionsmedel (maskiner, arbetsredskap) och insatsvaror. Det värde som finns i det konstanta kapitalet förblir konstant och överförs till den nya produkten. Därför kallar han det för konstant kapital. Arbetskraftens värde förändras däremot i processen, det går från att vara en konstant storhet (den ursprungliga summan satsade pengar) till en variabel. Den reproducerar först sitt eget värde och därefter ett mervärde som kan vara olika stort. Det förekommer även fall där inget mervärde alls produceras, detta är dock ohållbart över tid. Det är här mervärdet kommer ifrån, arbetaren får inte betalt för hela produkten av sitt arbete.

"Kapitalistens profit kommer av att han har någonting att sälja som han inte har betalt för" (Marx 1978: 38). Är det inte större mervärde som produceras över tid så kan inte produktionen fortgå, arbetet måste alltså vara lönsamt och skapa mer värde än det förbrukar. För kapitalisten ter sig saken dock annorlunda, kapitalisten satsar en summa pengar och för honom kan det kvitta om den består av konstant eller variabelt kapital. Det som intresserar honom är förhållandet mellan det kapital han har satsat och mervärdet han får ut av det han satsat. Detta kommer visa sig få betydelse lite längre fram (Marx 2013: 133, 161, 179-180; Marx 1978:38-40).

Kapitalisternas jakt på profiter driver dem att ständigt vinna fördelar gentemot varandra. Varornas värde bestäms som sagt av den genomsnittliga samhällstid det krävs att producera dem. Om någon skulle lyckas sänka sin produktionstid under genomsnittet så kan denne tillskansa sig extra profit. Men om möjligheten att producera mer på samma tid ökar måste större andelar av marknaden tas för att kunna realisera hela fördelen i det nya sättet att producera. Om allt annat hålls lika vinns marknadsandelar genom att man sänker priset på produkten. Detta ger den enskilde kapitalisten extraprofit jämfört med de andra producenterna tills att de tar efter.

Kapitalismen har alltså en inneboende tendens att ständigt öka produktivkraften för att förbilliga varan och därmed också själva arbetaren. "Om inga restriktioner mot industrin fanns skulle arbetarens lön minska i samma takt som arbetarens utgifter." (Marx 2013:272-279)

4.5 KRITIK AV ARBETSVÄRDELÄRAN

Standardtolkningen av Marx värdelära är att han misslyckades att översätta värden alltså kristalliserat arbete till priser. Det är lätt att se hur tolkningen kom till när man ser till hur han ställer upp sitt system i början av första boken. Vissa kommentarer han lämnar ger dessutom en del övrigt att önska (Se exempelvis Marx 1978:138-139).

I standardtolkningen antar man att Marx med två system, ett för värden och ett för priser. Där argumenterar man för att Marx försökte härleda priserna ur ett hypotetiskt värdesystem. Bägge systemen tenderade att röra sig mot jämvikt på sikt menade man. Input köptes till sina värden och output till sina priser. Detta blir i sig en omöjlighet då output för en industri är input för en annan.

Vidare har många menat att Marx räknar på profiten i värdetermer och inte i pristermer. Det finns givetvis mycket mer till debatten än så men huvuddraget är att Marx jobbar med två system och att dessa två inte går ihop.

Jag kommer i min uppsats använda mig av Fred Mosleys tolkning av värdeläran då jag tycker att den stämmer mest överens med min egen tolkning av Marx teori. Mosley menar att det inte alls är två system utan ett. Teorin handlar om att bestämma profiten i hela ekonomin eller kapitalismen som system. Den ursprungliga summan P antas vara given när den satsas hur mycket den växer till P' beror av hur mycket mervärde man får ur ekonomin totalt.

Hur mycket vinst eller profit man gör bestäms först på en aggregerad nivå. Profiten bestämmer sedan produktionspriserna och fördelas genom cirkulationen. Detta gör att profiten över tid kommer utjämnas mellan olika sektorer. Kapitalister kommer i alla fall att försöka agera på olika profitkvoter. De individuella producenternas profitkvot bestäms alltså på en aggregerad nivå av ekonomin som helhet (Mosley 2015:3-26, 221-241).

4.6 LAGEN OM TENDENSEN

Eftersom teorin om profitkvotens fallande tendens är ganska kontroversiell går åsikterna isär kring vad det innebär att profitkvoten faller. Spelrummet för debatt är generöst eftersom Marx själv inte gav några färdiga resultat.

–Liedman 2015:668-675

4.7 KONSEKVENSER

De finns de som har tolkat den väldigt deterministiskt och menar att kapitalismens inre motsättningar kommer att skapa sociala spänningar och att det enda utkomsten är att systemet avskaffas och ersätts av socialismen - historien är gravid. Ernest Mandel var en av dessa determinister (Kliman 2012:26). Andra som menat att den inte faller har sett detta som bevis på att vägen framåt är reformismen och ett stilla lunkande framåt.

Socialism kan visst byggas inom kapitalismen. Även bland de som tror att den faller går tolkningarna isär då vissa pekar på kapitalismens undergång medan andra på att den skulle skapa cykliska tendenser i ekonomin (Cullenberg 1994:1-12).

Andrew Kliman menar att man inte alls kan utläsa någon ekonomisk determinism (alltså att systemet skulle undergräva sig självt) ur Marx teori om profitkvotens fallande tendens. Det finns fler skäl till varför profitkvoten skulle kunna falla. Den kan dock ses som en förklaring till varför kriser är nödvändiga i det kapitalistiska systemet. Att krisen skulle vara bärare av systemets undergång, så som exempelvis Ernest Mandel menar, finns inte att läsa i Kapitalet annat än som en ganska godtycklig (i Klimans mening) tolkning av texten (Kliman 2012: 25-27).

Michael Roberts menar att profitkvotens fall skapar kriser. Detta eftersom lägre avkastning ger lägre incitament för att investera när profitkvoten blir för låg och då stannar investeringarna av och krisen blir ett faktum. Roberts menar dock inte att kapitalismen kommer att ta död på sig själv som andra har tolkat det. Utan när krisen har pågått ett tag och tillräckligt mycket kapital har förstörts eller tappat i värde så stiger profitkvoten igen och investeringarna tar fart igen (Roberts 2016:9-20).

4.8 OLIKA TOLKNINGAR

Neoklassiska ekonomer rör sällan frågan överhuvudtaget eftersom man anser att det är ett icke-problem. Ett exempel på detta är Thomas Piketty som på ungefär en sida avfärdar Marx med argumentet att reallönerna steg, folk fick det bättre inte sämre (Piketty 2017:18-19).

Det finns dock exempel på neoklassiska ekonomer som har studerat fenomenet. William Nordhaus (The Brooking pappers (1974) utredde huruvida profitandelen hade sjunkit kontinuerligt i USA efter andra världskriget. Han menade att den fallit och att det berodde på en ökad kapitalintensitet och detta gjorde att investerarna flyttade sitt kapital dit eftersom de investeringarna uppfattades ha en lägre risk (Cullenberg:5).

Om man intuitivt vill förstå fenomenet kanske Eric Hobsbawns beskrivning av den industriella revolutionen i England är passande. I början när man kom igång med industrialiseringen var det med hjälp av enkla, billiga maskiner. Spinning-Jenny, vattenramen och mulan var enkla, billiga och kunde öka produktiviteten mycket med små medel. Hobsbawn tar utopisten och fabrikören Robert Owen som exempel på en av alla dem som startade med väldigt små medel (Hobsbawn 1996a:36).

Owen lånade 100 pund sterling 1789 när han började sin bana för att 1809 kunna köpa ut sin partner för 84,000 pund sterling kontant. Owens framgång var dessutom ganska blygsam jämfört med andra menar Hobsbawn. Detta kunde ske för att avkastningen eller profitkvoten på det investerade kapitalet var så högt. Denna föll dock snabbt, bomullsbranschen där Owen var verksam uppvisade denna tendens tydligt.

Mekaniseringen ökade kraftigt vilket ledde till att arbetets produktivitet ökade och därmed sänkte kostnaden per producerad enhet. 1784 var marginalen på ett pund (vikten) bomull 8s. 11d, 1812 var den 1s. och 1832 4d. Detta samtidigt som priset på produkten föll stadigt.

Den totala försäljningen ökade kraftigt ihop med den totala eller absoluta profiten, dock i en avtagande hastighet. För att bromsa profitkvotens fall var man tvungen att skära i sina kostnader genom att sänka löner eller genom ytterligare mekanisering för att spara in på arbete. Levnadskostnaderna kom även de att minska i takt med de ökade transportmöjligheterna och därmed möjligheterna att importera livsmedel. Men för att överkomma det relativa fallet i profiter var man tvungen att expandera i stor skala för att de absoluta vinster skulle fortsätta att öka (Hobsbawn 1996a:33-42).

I neoklassisk teori för man liknande resonemang i att man säger att saker har en fallande marginalnytta.

Kapital antas ha en fallande marginalproduktivitet och till för mindre och mindre till produktiviteten ju större kapitalstocken ser ut. På sedvanligt manér illustreras detta oftast genom en negativ andragradsfunktion eller som en ledsen mun (Helpman:24-28).

PÅ SEDVANLIGT MANÉR ILLUSTRERAS DETTA OFTAST GENOM EN NEGATIV ANDRAG- RADSFUNKTION ELLER SOM EN LEDSEN MUN.

– Helpman:24-28

4.9 MARX FORMULERING

Profitkvotens fall och påskyndad ackumulation är olika uttryck för samma process. Den ökade ackumulationen påskyndar profitkvotens fall och innebär en koncentration av arbete i större skala och därmed en högre sammansättning av kapitalet. Profitkvotens fall påskyndar å andra sidan koncentrationen av kapitalet och exproprieringen av de mindre kapitalisterna. Kvoten för totalkapitalet är den kapitalistiska produktionens sporre och kapitalets värdeförmering är dess enda syfte.

Om den faller blir det svårare för nya självständiga kapital att bildas och framträder på så vis som ett hot mot den kapitalistiska produktionsprocessen. Avkastningen på satsat kapital tenderar alltså att sjunka. För att motverka att man tjänar mindre på varje vara behöver man sälja fler varor. För att sälja fler varor behöver man producera dem i större skala. Utvidgad produktion leder till en ökad koncentration (Marx 1978:220).

Enligt Marx uppstår mervärdet ur den värdeförändring som det variabla kapitalet genomgår eller uttryckt annorlunda - ur den del av arbetsdagen som arbetaren ej får betalt för. Mervärdeskvoten är den mängd den satsade delen av det variabla kapitalet förmerar sig. Om man exempelvis satsar 10 i variabelt kapital och skapar ett mervärde på 10 då är mervärdeskvoten 100%.

Algebraiskt kan det uttryckas som $m/v=m'$ där m är mervärdet, v är det variabla kapitalet och m' är mervärdeskvoten. Ett annat sätt att uttrycka det är att tala om hur exploaterad arbetskraften är. Mervärdet fördelas och cirkuleras dock runt till en rad olika branscher och bestäms som nämnt på en aggregerad nivå alltså för totaliteten för att senare fördelas.

Profitkvoten uttrycker Marx som $p'=m/C=m/(c+v)$ där m är mervärdet, C är totalkapitalet c är konstant kapital och v variabelt kapital. Vi kan direkt se att profitkvoten ($p'=m/(c+v)<m'=m/v$) är mindre än mervärdeskvoten. Detta eftersom mervärdet som skapas i produktionen fördelas i samtliga sektorer (Marx 1978:37-63).

Kapitalet är sammansatt av variabelt och konstant kapital, denna sammansättning kallas för kapitalets organiska sammansättning. Detta är alltså kapitalets tekniska sammansättning. Eftersom kapitalet har olika sammansättning i olika branscher, skapar det alltså olika mycket mervärde. Men konkurrensen ser till att över tid jämna ut de olika profitkvoterna kapitalen sinsemellan. Profitkvoten kommer att jämna ut sig mellan olika produktionsgrenar genom en oavbruten förflyttning av kapital från en sfär till en annan.

Detta gör att kapitalisten betraktar den avkastning han får som avkastning på hela det kapital han satsat (Marx 1978:129-139 & 186-187).

Håller vi arbetets exploateringsgrad eller mervärdeskvoten konstant samtidigt som det konstanta kapitalet växer så kommer profitkvoten följaktligen att falla. Eller om samma antal arbetare på en allt kortare tid kan producera ett allt större antal produkter. Samma arbetare använder mindre arbete för att omvandla allt större råmaterial genom att öka användningen av maskiner och fast kapital i allmänhet. Detta gör att produkten blir allt billigare. Marx ställer upp en hypotetisk serie för att visa detta. Han antar att exploateringsgraden är 100% alltså att $m=v$ profitkvoten då följaktligen räknas ut som $m/(c+v)$ eller $v/(c+v)$ i exemplet.

Serien lyder:

$c=50,$	$v=100$ så	$p'=100/150=66\ 2/3\ %.$
$c=100,$	$v=100$ så	$p'=100/200=50\%.$
$c=200,$	$v=100$ så	$p'=100/300=33\ 1/3\ %.$
$c=300,$	$v=100$ så	$p'=100/400=25\%.$
$c=400,$	$v=100$ så	$p'=100/500\ 20\%.$

Vid samma mervärdeskvot eller exploateringsgrad finns således en fallande profitkvot som beror av det ökade konstanta kapitalet. Han gör antagandet att denna gradvisa förändring kommer att ske i samtliga av de avgörande produktionsfärderna.

Detta sätt att uttrycka att det konstanta kapitalet växer i förhållande till det variabla är bara ett annat sätt att uttrycka att en arbetare kan producera mer på mindre tid och med mindre arbetskraft. Ett annat sätt han uttrycker detta på är den organiska sammansättningen som han definierar som konstant kapital/variabelt kapital. Denna kvot tenderar alltså att öka. Sjunkandet av profitkvoten uttrycker sig dock inte i absolut form utan som en tendens. Profitkvoten rör sig alltså inte nedåt som en linjärfunktion utan kan röra sig både upp och ned. Över tid är riktningen dock nedåt, dvs. att tendensen är nedåt. Marx ställer upp vissa motverkande orsaker till att den skulle falla linjärt (Marx 1978:193-195).

**DEN FÖRSTA AV DE MOT-
VERKANDE ORSAKERNA ÄR
EN ÖKNING AV ARBETETS
EXPLOATERINGSGRAD DVS.
EN ÖKNING AV MERVÄR-
DESKVOTEN.**

4.10 MOTVERKANDE ORSAKER

Detta kan göras genom att man ökar arbetsintensiteten eller att man förlänger arbetsdagen. Här ingår även organisatoriska förbättringar – en ökad intensitet innebär alltså att fler varor blir producerade på samma tid. Här nämner även Marx kvinnoarbete och barnarbete då dessa fick mycket lägre ersättning än männen på hans tid. Man kunde sänka allas löner genom att nyttja dem på ett lönedumpande vis.

Punkt två är nedpressning av arbetslönen under dess värde. Förbilligande av det konstanta kapitalets element är den tredje orsaken. Produktivkrafterna ökar i alla led och gör samtliga varor billigare, råvaror tenderar att bli billigare och även arbetsredskapen. Samma orsaker som framkallar tendensen tenderar även att moderera den konstaterar Marx.

Relativ överbefolkning eller den industriella reservarmén (för utveckling av begreppet industriell reservarmé se Marx 2013:555-573) är den fjärde motverkande orsaken till att profitkvoten skulle falla. Produktionen skapar en massa överflödiga människor som den inte behöver. Dessa kan inte försörja sig och är därför beredda att arbeta till vilket pris som helst. Därmed sätter de press på arbetarnas löner nedåt.

Ökad utrikeshandel anger Marx som en femte motverkande orsak. Denna kan väl sägas vara en kombination av att arbetare kan exploateras hårdare samt råvaror köpas billigare. Särskilt i kolonier kan man exploatera sin arbetskraft långt mycket hårdare än i det egna landet där produktionen är mer utvecklad. Det sker alltså ett ojämnt utbyte i handeln med mindre utvecklade länder där mer arbete byts mot mindre arbete.

Som sista motverkande orsak nämner Marx aktiekapitalets tillväxt men han utvecklar dock inte denna punkt. Han skriver kortfattat om att aktiekapitalets avkastning inte ingår i den egentliga profitkvoten utan bara avkastar små eller stora räntor efter avdrag av alla kostnader. Aktiekapitalet är dock verksamt i produktion men det genererar inte samma avkastning. Det är dock genomgående i Marx arbete att han aldrig behandlade bank eller finansväsendet särskilt utförligt. Att han har åsikter om dem är tydligt men de behandlas aldrig systematiskt (Marx 1978:212-219).

Men eftersom vi har dessa motverkande tendenser är det inte tal om att profitkvoten skulle falla som en absolut lag. Kapitalismen tycks alltså inte bara verka i en riktning utan flera som dessutom verkar stå i strid eller motsättning till varandra. Detta kom att plockas upp och användas i kritik mot teorin.

4.11 KRITIKEN MOT TENDENSEN

”Teorin om att profitkvoten skulle falla går rakt emot vad förståndet säger. För om det är så som Marx tar för givet att kapitalister använder ny teknik för att höja sin profit verkar det intuitivt uppenbart att resultatet blir en höjning av den genomsnittliga profiten. N. Okishio har visat detta formellt.” (Kliman 2007:113 citerar R. Brenner. Min översättning).

Kritiken mot teorin om profitkvotens fallande tendens kommer först ur kritiken mot arbetsvärdeläran och det så kallade transformationsproblemet. Det hela börjar som sagt med att Marx misslyckades med att förvandla sina värden till priser.

Vidare menar Bortkiewicz att kapitalisterna bara inför ny teknik om det ökar deras profit eller sänker produktionskostnaderna. Eftersom alla inputs blir billigare kan inte den nya profitkvoten vara lägre än den gamla. Okishio publicerade 1961 en artikel som skulle få stort inflytande i debatten kring teorin. Han menade först att Marx formulering av profitkvoten var fel. Istället menade han skulle man använda den neo-rickardianska eller Sraffianska modellen.

Vidare menade Okishio att Marx hade missförstått hur den kapitalistiska konkurrensen fungerade. Kapitalister var inte intresserade av att öka produktiviteten utan snarare av att sänka sina produktionskostnader. Okishio visade i sin modell att profitkvoten aldrig skulle komma att falla. Eller snarare att om den föll så berodde det inte på Marx lag utan någonting annat. För många var detta dödsstöten för alla argument kring profitkvotens fallande tendens och debatten betraktades av många som helt död och meningslös.

Marx motverkande tendenser var alltså för starka, eller? (Cullenberg 1994:9-11; Kliman 2007:113-115).

4.12 KRITIK AV KRITIKEN

Det finns dock allt fler kritiker av denna syn som menar att kritiken inte träffar Marx då han inte gjorde dessa antaganden. I Okishios modell sätts priserna simultant, alltså om stål är både in- och output och en förbättring görs i stålproduktionen så kommer inputen att köpas till det nya priset som kom av förbättringen. Detta är sant över tid, om priserna sjunker så sjunker ju även kostnaderna för att producera produkterna. Detta anger även Marx som en av sina motverkande tendenser.

Men man kan inte sänka priserna retroaktivt. Har jag investerat 100, (50 i c och 50 i v) och dessa ursprungliga 100 skapar ett c som kan säljas till 40 har jag fortfarande investerat 100. Eftersom Okishio sätter priser simultant på input och output blir de satsade 100 istället 90 (40c+50v). Detta verkar orimligt men i sammanhanget är det framförallt inte en kritik av någonting Marx skrev. Kliman förkastar Okishios teorem som någonting som undersöker ett särskilt specialfall som har väldigt lite med verkligheten att göra (Kliman 2007:120-123 & 135-136).

En annan kritik som finns är den intuitiva uppfattning som Brenner ger uttryck för. En kapitalism som är mer produktiv borde vara mer lönsam än en som är mindre produktiv. Detta uppfattas generellt som en given ekonomisk sanning. Det verkar alltså råda en förvirring mellan absoluta och relativa tal. Det teorin säger är att om profitkvoten faller så får du lägre avkastning per investerad krona. Detta hindrar ju inte att fler kronor investeras och därmed skapar en avkastning som är större i absoluta tal (Kliman 2007:113-114 ;Marx 1978:224).

Det finns återigen oerhört mycket mer att säga om denna debatt. Det mesta av debatten har dock varit teoretisk och man kan fråga sig om det inte vore enklare att bara testa huruvida profitkvoten faller eller ej, då det är väldigt få som faktiskt har gjort detta. Det växande intresset för ämnet och kanske den växande möjligheten att bearbeta stora mängder data har gjort att fler faktiskt vågat sig på att mäta på senare år. Frågan är dock inte helt enkel att bara testa som vi kommer se längre ner (Kliman 2012:115).

METOD/EMPIRISK UNDERSÖKNING

5. METOD & EMPIRISK UNDERSÖKNING

Nedan följer en beskrivning av några av de problem som uppstår när man försöker operationalisera Marx teori till en empirisk undersökning. Än längre ner beskriver jag hur jag har valt att operationalisera Marx teori. Slutligen presenterar jag de resultat jag fått.

5.1 HUR SKALL MAN MÄTA PROFITKVOTEN?

Marx formulerar profitkvoten som m/C alltså mervärdet genom det satsade totalkapitalet. Det satsade totalkapitalet består som sagt av variabelt kapital (löner) samt konstant kapital (arbetsmedel, insatsvaror).

Mervärdet är den del av det satsade totalkapitalet som har förmerat sig. Om vi som exempel satsar 500 och efter produktion och försäljning får tillbaka 590 har kapitalet förmerat sig med 90 ($590-500=90$) (Marx 2013:182-183).

Eftersom Marx liksom de andra klassikerna inte betraktade allt arbete som produktivt i en kapitalistisk bemärkelse samt att de nationalräkenskaper som förs knappast är anpassade efter Marx kategorier uppstår vissa problem. Dels blir det problematiskt att särskilja de olika aktiviteterna empiriskt då de många gånger går in i varandra (Edvinsson 2005:17-18).

Marx menar som jag tidigare nämnt att rikedom i kapitalism framstår som en väldig anhopning av varor. Produktion i en kapitalistisk bemärkelse är alltså en aktivitet som skapar varor. Man använder tillgångar för att skapa nya tillgångar. Här gör han en distinktion gentemot konsumtion. Om en individ konsumerar gör hon det för att reproducera sig själv. En skola konsumerar resurser för att skapa utbildning, polisen konsumerar resurser för att upprätthålla lag och ordning osv. Det är inte så att dessa aktiviteter inte skulle vara nödvändiga. Men de är inte produktiva i en kapitalistisk bemärkelse. De skapar inga varor som kan säljas och skapar alltså inget mervärde.

Neoklassiska ekonomer resonerar inte på det sättet alls. Deras distinktion mellan produktiva och icke produktiva aktiviteter är inte alls lika snäv. I den neoklassiska ekonomin är alla socialt nödvändiga aktiviteter borträknat personlig konsumtion produkter som kan säljas. Alltså räknar man in rättsväsende, skola, handel osv i nationalförmögenheten.

Alltså är alla potentiellt säljbara saker att betrakta som produktiv verksamhet. Eftersom den neoklassiska ekonomin är den dominerande är det deras definitioner som används i nationalräkenskaperna. Det finns alltså ingen data som direkt återspeglar de kategorier som Marx använder (Shaikh & Tonak 1994:2-7).

Synen på vad kapital är delas såklart inte heller. I neoklassisk ekonomi så är kapital allt som går att sälja på en marknad. Det kan vara utbildning eller hus man bor i eller vad som helst egentligen.

I neoklassisk ekonomi är således alla samhällen kapitalistiska. För Marx är kapitalismen historiskt specifik och kapital någonting som uppstår i denna historiskt specifika situation. Han definierar kapital som en summa pengar som satsas i syfte att bli mer pengar (Edvinsson 2005:190-191).

Marx menar att en sektor producerar mervärde (industri och annan produktion, transporter skapar mervärde enligt Marx vilket kan tyckas lite märkligt) och en annan sektor distribuerar detta mervärde som har skapats. Den sektorn som distribuerar är dock helt nödvändig för att produkternas mervärde skall kunna realiseras och återigen kunna satsas i produktionen.

Det totala mervärdet som skapas bestäms alltså i den produktiva sektorn men detta mervärde delar sedan alla andra sektorer på. Eftersom kapitalet alltid tenderar att söka sig dit det får högst avkastning tenderar dock vinsterna i de olika sektorerna att jämnas ut sig. Den sektor som skapar mervärde delar alltså på detta mervärde med de sektorer som distribuerar mervärdet. Den distribuerande eller cirkulerande sektorn är alltså med i bestämmandet av genomsnittsprofiten (Marx 1978:257-274).

Edvinsson menar i sin avhandling att eftersom mervärde inte är ett meningsfullt mått när det används på offentlig sektor att det är bättre att exkludera denna (Edvinsson 2005:7). Därför räknar han bara på privat sektor samt industri och manufaktur. Jag delar inte Edvinssons uppfattning om att dessa sektorer skall exkluderas.

Ser man till resonemanget ovan rörande en producerande sektor samt en sektor som distribuerar eller som är socialt nödvändig för att ackumulationen skall kunna fortgå så tillhör definitivt det offentliga det socialt nödvändiga. Där reproduceras, utbildas, omvårdas arbetskraften. Dessutom tillhandahåller den infrastruktur, egendomsskydd osv. Det offentliga är i allra högsta grad med i mervärdesproduktionen och är beroende av att mervärdesproduktionen fortgår. Frågan är dock långtifrån solklar, hur kan man mäta totaliteten av ekonomin?

Marx perspektiv är som sagt hela kapitalismen som ett sammanhängande system. Hur mycket mervärde som produceras bestäms på aggregerad nivå av den samhälleligt nödvändiga arbetstiden samt av hur mycket kapital som satsas.

Detta skall sedan fördelas i alla sektorer som inte är produktiva – detta eftersom kapitalet hela tiden söker sig dit det får högst avkastning. Detta mervärde behöver alltså inte heller vara producerat i Sverige eller Europa för att det ska mäta Sverige eller Europa. Mervärdet som produceras låter sig helt enkelt inte mätas. Fördelningen eller cirkulationen av detta mervärde är dessutom en oerhört komplex fråga. Avgränsningen för min undersökning är dessutom Sverige (Edvinsson 2005:193-194).

Andrew Kliman å andra sidan menar att det är lönlöst att försöka hitta den marxiska profiten. Därför är det meningslöst att försöka mäta profiten eller använda den som ett generellt mått på hur hela ekonomin mår så Kliman nöjer sig med att mäta profiten i amerikanska företag (Kliman 2012:74-75). Det bör väl dock tilläggas att Kliman tycker att själva teorin är väldigt meningsfull och tillskriver den stor förklaringskraft.

KLIMAN TYCKER ATT SJÄLVA TEORIN ÄR VÄLDIGT MENINGSFULL OCH TILLSKRIVER DEN STOR FÖRKLARINGSKRAFT.

Jag använder mig av den data som Rodney Edvinsson satte ihop när han skrev sin avhandling. Denna finns tillgänglig på historia.se under fliken nationalräkenskaper, under kategorin historiska nationalräkenskaper för Sverige 1800-2000. (se appendix 1 för data)

Jag har även laddat hem kompletterande statistik från SCB:s (statistiska centralbyrån) statistikdatabas. Detta för att kunna titta på åren 2001-2015. Eftersom Edvinssons data är sammansatt av en rad olika serier av data kan man inte bara länka ihop den med data från SCB utan vidare. Edvinsson använder serien 1980-1994 som basår, de andra serierna är justerade för att passa ihop (Edvinsson 2005:64-65).

Det finns dock år som sammanfaller med Edvinssons serie i den data jag laddade ned från SCB. Åren 1993-2000 är gemensamma. För att inte ett enskilt år skall väga för tungt räknade jag ut ett index för Edvinsson samt ett index för SCB serien. Jag dividerar därefter dessa index för att få en deflator som jag kunde justera SCB:s serie med. Här testade jag lite olika typer av index men fann att ett ovägt medelvärde gav tillräckligt gott resultat. Mina beräkningar har jag i mitt appendix (se appendix 1.6).

Edvinsson menar att Marx sätt att ställa upp problemet algebraiskt på är olyckligt och hänvisar till Tugan-Baranovsky som hävdar att en ökad produktivitet kommer att öka profiten om lönerna hålls konstanta. Den ökade produktiviteten skulle därmed sänka priset på det konstanta kapitalet och profiten antingen konstant eller stigande. (Howard and King 1989:188-189) Det Edvinsson utgår från är alltså att Marx teori inte skulle vara logiskt konsistent i sig själv. Edvinsson utgår som så många andra från att Marx misslyckades med att transformera värden till priser. Han nämner dock Shaikhs försök att testa teorin empiriskt och menar att Shaikhs statistiska tester verkar hållas ganska väl (Edvinsson 2005:18).

Som jag tidigare nämnt (se ovan) så är min utgångspunkt att Marx teori är logiskt konsistent. Alltså att de grundläggande antaganden han gör inte står i strid med varandra och sig själva. Det Edvinsson med flera gör i sina beräkningar av profitkvoten är att försöka kompensera för att det skulle finnas ett problem att transformera värden till priser.

Med detta sagt menar jag inte att jag tolkar Marx teori som en absolut sanning eller att Edvinsson inte skulle ha någonting intressant att säga.

5.2 METOD

Min och Edvinssons linje är trots de olika metoderna väldigt lika varandra. Kliman menar dock som sagt att det inte är någon idé att försöka hitta den "Marxiska" profitkvoten. Då det inte finns någon sådan, det är som att jaga efter en enhörning menar han. Hur man räknar beror på vad man vill visa på. Det finns helt enkelt ingen universell profitkvot och Kliman menar vidare att Marx inte använde sig av någon sådan heller (Kliman 2012:94-95).

Jag kan väl delvis hålla med Kliman i detta. Jag tror som exempel inte att det är meningsfullt att försöka hitta något precist värde på profitkvoten då det är så mycket som kan variera och inte stämmer överens med Marx antaganden. Dock tror jag att det är meningsfullt att försöka mäta den över tid och jämföra över längre tidsperioder. Jag tror alltså att det är en dålig variabel om man vill försöka spå sin avkastning på satsat kapital eller försöka förstå hur enskilda företag, individer eller nationer agerar i vissa givna situationer. Däremot, på en aggregerad nivå och över tid, anser jag att profitkvoten har intressanta saker att säga.

Kliman försöker dock vara så trogen Marx han kan i sina undersökningar och han antar precis som jag att teorin håller. Michael Roberts svarar både ja och nej på frågan om det spelar någon roll vilket sätt man räknar profitkvoten på. Han tar upp en rad olika exempel och menar att samtliga av dem har sett ett fall av profitkvoten i den amerikanska (läs USA) ekonomin. Mönstret verkar alltså se ungefär likadant ut oberoende av den metod man väljer (Roberts 2016:274-275).

Vill man använda den metod som Edvinsson använder föreslår jag att man skall titta på en artikel han skrev 2009. Han kallar den för "capital/out put ratio" och ställer upp det som $K/(s+v)$ där K är fast kapital s , mervärde och v variabelt kapital (Lipietz 1986:10). Han menar att denna formulering är att föredra då en ökad exploatering av arbetarna skulle motverka profitkvotens fall helt och hållet (Edvinsson 2005:21). Detta nämner ju även Marx som en utav sina motverkande tendenser.

Dock kan inte arbetskraften exploateras hårdare än att den kan reproducera sig själv. Så exploateringen är en storhet som rör sig i ett visst intervall. Den övre gränsen är att den inte kan reproducera sig, den undre att det inte är lönsamt att anställa längre. Samtidigt som det konstanta kapitalet i alla fall i teorin kan gå mot oändligheten. (För Marx diskussion om detta se Marx 2013 kapitel sju och åtta) (Edvinsson 2009:15-20).

Metoden jag använder mig av är den metod som Michael Roberts använder i sin bok *The Great Recession* utgiven av honom själv 2009. Roberts har ett väldigt brett mått på profitkvoten och menar att man skall mäta på hela ekonomin. Alltså även de sektorer som inte är produktiva av den anledning att samtliga sektorer är med i bestämmandet av profitkvoten. Hans mått på överskottet eller m (mervärdet, s som i surplus value på engelska) är BNP minus kapitalförslitning alltså NNP. ((NNP-löner) genom (löner + fastkapital))

Här finns det en ganska stor debatt huruvida man skall använda den historiska kostnaden på kapital, alltså vad det kostade när det införskaffades, eller om man skall använda det mått som används i nationalräkenskaperna - ersättningskostnaden, det vill säga vad motsvarande kapital skulle kosta idag om man ersatte det.

Kliman har exempelvis ägnat frågan ett helt kapitel i sin bok *The Failure of Capitalist Production*. Han förespråkar den historiska kostnaden och menar att man annars faller in i Okishios fälla att kapitalet värderas för lågt i efterhand (Kliman 2012:102-123).

Roberts menar dock att det inte spelar någon jättestor roll. För hans del kan man använda vilket som. (Roberts 2016 sid 274) Jag använder ersättningskostnaden i min undersökning främst för att jag inte haft tillgång till de historiska kostnaderna. (Vill man titta på detta har exempelvis Shaikh förslag på var han hämtade historiska kapitalkostnader i sitt appendix (Shaikh 2016:857).

Jag använder Roberts metod dels för att jag håller med honom om att man bör mäta profitkvoten på hela ekonomin. Men även för att hans metod är enkel att använda och förklara.

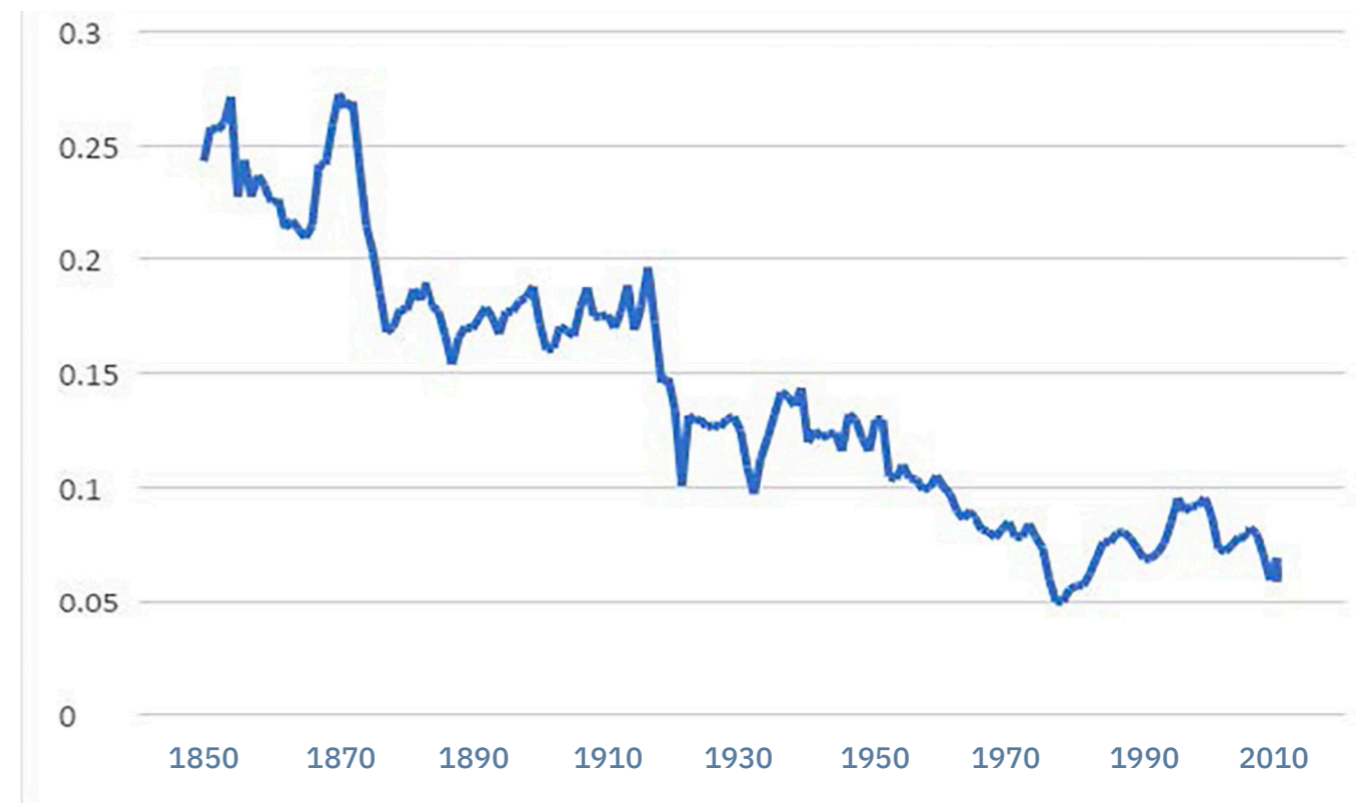
Kliman använder sig av en annan metod för den som är intresserad av den se: (Kliman 2012:118-119). Men jag använder ersättningskostnaden även för att jag inte tycker att de precisa värdena är av intresse då det är trenden eller tendensen jag är ute efter att undersöka.

Jag kommer även att titta på lönerns andel av NNP, investeringarnas andel av NNP samt den organiska sammansättningen uttryckt som det konstanta kapitalet genom det variabla kapitalet.

Anledningen till att jag använder NNP är mest praktisk då jag redan använde NNP för att räkna ut profitkvoten. Andelarna skulle bli något lägre om jag använde mig av BNP. Men som sagt är det inte andelarnas storlek som är det intressanta utan förändringen över tid. Att serien börjar 1850 beror på att jag inte hade lönestatistik längre bak.

5.3 FALLER PROFITKVOTEN?

1850-2015

Figur 1. Sveriges profitkvot 1850-2015

Anm.: Profitkvoten = (NNP-löner)/(löner+fastkapital) 1850-2015 se appendix 1.1.

I detta avsnitt kommer jag att försöka titta närmre på vad profitkvotens fall kan innebära. Jag kommer att göra nedslag på vissa år där profitkvoten fallit eller stigit och se vilka historiska händelser detta sammanfaller med. Jag försöker alltså här utläsa i historieskrivningen vad profitkvotens fall innebär samt om det är rimligt att anta att den faller.

Tittar vi närmre på vår profitkvotkurva ser den ut att uppvisa vissa mönster. Den faller ganska kraftigt vid några årtal. Vid dessa skall jag göra nedslag och titta lite närmre på vad det kan tänkas bero på. Åren vi har kraftiga fall är: 1854-1865, 1872-1878, 1917-1921, 1931-1932, 1951-1952 1975-1980, 2006-2009.

Vi har även en period av kontinuerligt fallande profitkvot perioden 1950-1975. Efter bottennoteringen 1975-1980 så ökar profitkvoten något igen för att sedan under 2000-talet falla till en låg nivå. Detta samtidigt som den hela tiden visar en nedåtgående trend.

Av naturliga skäl så är det som ligger närmst i tiden förmodligen mest kontroversiellt. Eftersom detta är en uppsats i ekonomisk historia så kommer jag endast spekulera i varför eller hur saker skett i modern tid. Ett annat skäl är framför allt att historieskrivningen går mer isär ju mer vi närmar oss vår tid.

6.1 1854-1865

Den första perioden av fallande profitkvot sammanfaller visserligen med Krimkriget men den brukar beskrivas som en högkonjunktur. Perioden sammanfaller med en ganska hög stegring av den organiska sammansättning som går från 2,53 år 1853 till 2,85 år 1854, detta kanske på grund av de stora investeringar som gjordes i järnvägar. Det sker dock en kris 1857 men denna beskrivs av Schön som en penningkris och denna skall enligt honom ha berott på bristande kontakt mellan sparare och låntagare (Schön 2009:165 & 189). Profitkvoten stiger dock igen efter svackan.

6.2 1872-1878

Perioden 1872-1878 sammanfaller med den så kallade långa depressionen 1873-1896. Även här sker en stegring av den organiska sammansättningen men denna stegring sker inte förrän åren 1875-1876. Denna period beskriver dock även Schön som en kris orsakad av dålig lönsamhet. Skälen han anger är dock stigande löner och fallande priser.

Lönerna stiger visserligen men de gör detta från en ganska låg nivå. Lönernas andel av NNP stiger från att ha varit nere på 0,44 till 0,5 på några år. Det hela kulminerar i en kris år 1878 som enligt Schön skall vara den första krisen i Sverige med industriella rötter.

Efter 1878 slutar profitkvotens skarpa fall nedåt och stabiliserar sig återigen dock på en något lägre nivå.

Lönernas andel av NNP faller återigen efter krisen 1878. Detta eftersom man genom lönesänkningar försökte behålla lönsamheten inom industrin. Fallande lönsamhet tog sig uttryck i exempelvis Sundsvallsstrejken som bröt ut 1879 där arbetsgivarna inom sågverksområdet sänkte lönerna med 25%. Det gillades såklart inte och en strejk bröt ut som kom att omfatta 6000 arbetare. Militär sattes slutligen in för att återställa ordningen. Det finns de som menar att grunden för arbetarrörelsen i Sverige lades här (Nordin 1981:66-67) (Schön 2009:124 & 127-133, 188-189, 194-195).

6.3 1917-1921

Profitkvoten är ganska stabil fram till nästa fall 1917, detta mitt under brinnande världskrig. Även detta fall verkar hänga ihop med en stegring av den organiska sammansättningen som stiger från 4,6 år 1914 till att nå en lokal toppnotering 1918 på 5,6.

6. TOLKNING AV UNDERSÖKNING, RESULTAT SAMT DISKUSSION.

Denna stegring i den organiska sammansättningen beskriver Schön som en investeringsboom. (Schön 2009:275)

Sverige som inte var direkt indraget i kriget blev istället exportör och vissa grupper kom att gynnas väldigt under kriget vilket ledde till de kraftiga investeringarna under perioden. En annan orsak var prisökningen på bränslen vilket gjorde att en omfattande elektrifiering blev gångbar. Börsen sköt i höjden och nådde en omsättning som den inte skulle återfå förrän på 1980-talet. "Föreställningarna om framtiden och förväntningarna om fortsatt vinstexpansion på många håll tappade all verklighetsförankring" (Schön 2009:277).

Detta verkade också ha skett. Tittar man på profitkvotens utveckling faller den från sin tidigare ganska "stabila" nivå på runt 17-18% till 14% från 1917 till 1918 för att nå en bottennotering 1921 på 10%. Schön skriver att "Det expansiva förloppet fortsatte under 1919... Expansionen fick dock ett abrupt slut under hösten 1920. Konjunkturen vände nedåt, vilket blev inledningen till den djupaste kris som Sverige och västvärlden upplevt i modern tid" (Schön 2009:287).

Den verkliga avkastningen och den förväntade verkade helt enkelt stämma ganska dåligt överens. De som levde av sina löner, alltså det stora folkflertalet, hörde dock inte till de som gynnades av kriget. Kriget medförde lönestopp samt rationaliseringar av en rad olika livsmedel vilket kom att få konsekvenser. 1917 kom en protestvåg att skölja över Sverige med stora demonstrationer och upplopp på sina håll. I Västervik kom som ett exempel arbetarråd, eller sovjet om man så vill, att bildas, men det uppstod även bröduppror i Göteborg och potatisupplopp i Stockholm (Blomqvist 1989:101-115).

6.3 1917-1921

"Profitkvoten är ganska stabil fram till nästa fall 1917, detta mitt under brinnande världskrig. Även detta fall verkar hänga ihop med en stegring av den organiska sammansättningen som stiger från 4,6 år 1914 till att nå en lokal toppnotering 1918 på 5,6.

6.4 1931-1932

Samma mönster verkar följa igen att profitkvoten stabiliserar sig på en ny "normal" nivå som dock är lägre än den tidigare. 1931-1932 bryter dock trenden och profitkvoten gör en ny störtstykning. Även detta dyk sammanfaller med en liten lokal toppnotering i den organiska sammansättningen. Schön pekar på flera separata händelser men menar väl att den stora internationella trettiotalskrisen kom till Sverige 1931.

Till dessa händelser hörde dödsskjutningarna i Ådalen 1931. Fallet från guldmyntfoten samt Kreugerkraschen 1932. (Schön 2009:341) I Ådalen var det återigen en fallande lönsamhet som ledde till lönesänkningar vilket ledde till strejker. Sågverken anlidade strejkbrytare och strejken utvidgades - det hela kulminerade i att militär sköt med kulspruta på ett demonstrationståg och dödade fem personer.

Guldmyntfoten tvingas Sverige att lämna efter att den viktiga handelspartnern England lämnar 1931. Detta innebar en depreciering av kronan med 15% i förhållande till pundet. Tändstickskungen Kreugers äventyr slutade med förmodat självmord i Paris. Hans omfattande internationella affärer slutade med en rad konkurser och höll på att dra med sig det svenska banksystemet ned i kraschen. Kraschen fördelade om mycket av ägandet i svensk industri och fick stora konsekvenser för de enskilda sparare som hade placerat pengar i hans verksamhet (Schön 2009:342-344).

Men det svenska samhället i stort klarade trettiotalskrisen mycket väl i alla fall om man jämför med resten av västvärlden. Detta återspeglas även i min profitkvotslinje som snabbt vänder uppåt efter sitt plötsliga dyk. Schön anger en rad förklaringar: att man förde en gynnsam ekonomisk politik, att svenska exportprodukter var eftertraktade, en demografisk förändring. Utvecklingsblocken är dock det jag finner intressant i alla fall för denna analys. De investeringar som hade gjorts under 1920-talet i detta fall kring elektrifieringen och bilismen var i stort sett klara. Sverige hade redan genomfört en strukturomvandling innan trettiotalskrisen slog till. Skall vi översätta detta från Erik Dahméns utvecklingsblock (Schön 2009:22) till Marx är Anwar Shaikhs begrepp reglerande kapital (Shaikh 2016:265-272) användbart.

Det reglerande kapitalet är det prissättande kapitalet, eller det prissättande produktions sättet. Vi har redan sett hur man i det kapitalistiska systemet hela tiden försöker att sänka sina produktionskostnader.

Detta görs framförallt genom ökade kapitalinvesteringar. Detta för att kunna vinna marknadsandelar av sina konkurrenter, men man har ju ingen glädje av att sänka sina produktionskostnader om man inte samtidigt kan öka sin produktion. Därför måste det prissättande produktions sättet vara reproducerbart.

Det reglerande kapitalet är reglerande i den mening att eftersom det har den lägsta produktionskostnaden skulle det alltid kunna sänka priset och fortsätta göra vinst. Andra kapital som inte är reglerande har inte den möjligheten och sänks priset för mycket kan de inte fortsätta producera. Det jag menar är att Sverige gjorde de nödvändiga investeringarna redan på 1920-talet. Profitkvoten hamnar på en lägre nivå på grund av de stora kapitalinvesteringarna men Sverige som nation blir, eller hamnar närmre att vara, det reglerande kapitalet. De nya utvecklingsblocken med en högre kapitalintensitet har ökat produktivkrafterna och därmed sänkt profitkvoten (Schön 2009:348-358; Shaikh 2016:265-272).

6.5 1951-1952

Profitkvoten fortsätter att röra sig ganska stabilt fram till 1951-1952 då ett fall sker igen. Återigen sammanfaller detta fall med en lokal topp i den organiska sammansättningen. Detta skulle kunna vara den så kallade "Koreakonjunkturen". Koreakriget 1950-1953 pumpade upp amerikansk efterfrågan, vilket gav stora vinster i svenska basnäringar, dessa vinster investerades i industrianläggningar (Schön 2009:419).

6.6 1950-1975

Efter de tidigare fallen har vi sett att profitkvoten rört sig uppåt igen eller ”stabiliserat sig”. Detta sker inte i denna period. Istället fortsätter profitkvoten att röra sig stadigt nedåt fram till nästa fall. Ser vi till Schöns beskrivning av perioden verkar det falla sig naturligt att den rör sig på detta sätt. Detta fall ledde inte heller till att de sociala spänningarna ökade som vi har sett vid tidigare tillfällen. Detta fall sammanfaller dock inte med någon kris utan perioden brukar kallas ”rekordåren” på grund av den mycket snabba ekonomiska växt som skedde och de ökningarna i levnadsstandard som denna tillväxt gav upphov till.

På 1950-talet liberaliserades världshandeln och den svenska exporten kom att växa i mycket snabb takt. Många av de svenska företagen kom att bli internationella storföretag. Från 1950 och framåt började man använda sig av mycket mer kapital i sin produktion. Kapitalinvesteringarna sköt i höjden och nådde historiska rekordnivåer.

Schön skriver att hela perioden 1950-1975 karakteriserades av ökad konkurrens samt sjunkande lönsamhet. Många verksamheter slogs ut och rationaliseringarna tilltog (Schön 2009:375, 381, 384-385). Precis som linjen visar så faller profitkvoten under hela perioden. Den verkar dessutom falla av precis de skäl som Marx anger.

6.7 1975-1980

Nästa skarpa fall profitkvoten gör sker 1975 men denna gång sammanfaller inte fallet med en uppgång i den organiska sammansättningen. Utan den organiska sammansättningen rör sig på en ganska stabil nivå. Det plötsliga fallet föregicks dock av en ganska lång och ihållande period av kontinuerligt fallande profitkvot.

Erixon menar att den ökade konkurrensen från utlandet satte prispress nedåt. Svenska löner blev plötsligt relativt höga och inte längre konkurrensförmåga (Erixon 1987:59-60). Eller så kan man uttrycka det som att Sverige gick från att vara det reglerande kapitalet, eller i alla fall vara i närheten av att vara det, till att inte vara det. Den rollen hamnade kanske på Japan istället. Detta är givetvis en oerhörd förenkling då det är en sammanslagning av samtliga branscher i svensk ekonomi.

Schön beskriver det som att vi förlorar tättplatsen och har en mycket sämre produktivitet utveckling än resten av den industrialiserade världen (Schön 2009:468-469).

Krisen brukar knytas till oljepriscocken som skedde 1973 när OPEC-länderna höjde priset på olja 1973. Prishöjningen utlöste en strukturstress i hela världsekonomin, skriver Schön. Efterfrågan på svenska exportvaror sjönk och för att hålla igång produktionen ägnade sig regeringen åt väldigt ambitiös konjunkturstimulans - den så kallade ”överbryggingspolitiken”. Detta ledde till att lönerna steg explosivt vilket vi kan se i vår löneandel som är uppe på hela 78% av NNP. Investeringarna som gjordes i industrin och konjunkturstimulansen var förgäves, krisen var ett faktum (Schön 2009:439-440).

Prishöjningen var kanske den utlösande faktorn men som vi har sett hade vi en lång period med fallande lönsamhet innan krisen. Det var alltså ingen ”svart svan” som dök upp från ingenstans och förstörde festen. Utan krisen var en naturlig del i det kapitalistiska förloppet.

Under 1970-talet bryter ”en våg av vilda strejker” ut. Dessa kan man tolka som att de sociala spänningarna i samhället ökade. Detta skulle kunna ses som ett resultat av profitkvotens kontinuerliga fall sedan 1950.

Att profitkvoten föll krävde hela tiden rationaliseringar för att hålla uppe produktiviteten och därmed lönsamheten. Gruvstrejken som bryter ut 1969 verkar göra det på grund av det missnöje som råder i gruvan med att arbetstakten och därmed exploateringsgraden hela tiden skruvas upp. Flera liknande missnöjesyttringar i andra branscher sker under 1970-talet (Blomqvist 1989:250-253).

6.8 1980-2000

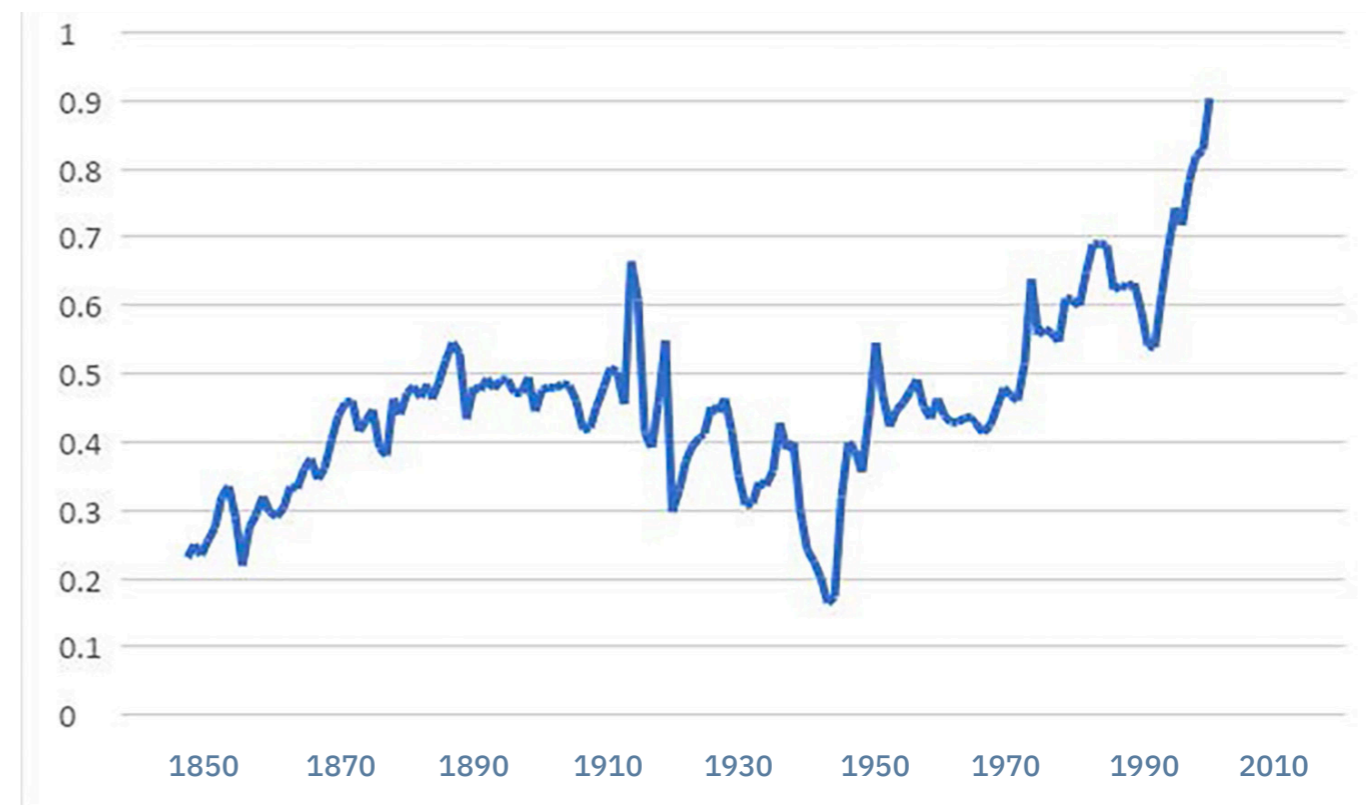
Edvinsson får sitt lägsta mått på profitkvoten här och menar att den blev negativ år 1978. När jag räknar på Edvinssons sätt (se appendix) så ser detta ut att bero på att avskrivningarna eller kapitalförslitningen skulle vara större än bruttoöverskottet under de åren. Med det sätt jag räknar får jag inga negativa resultat men mitt lägsta år är också 1978, precis som för Edvinsson. Edvinsson menar dock att profitkvoten vänder uppåt igen efter bottenåret 1978 och i princip skulle vara återställd vid sekelskiftet (Edvinsson 2009:13-15).

Min linje stiger även den efter bottenåret 1978 men inte alls lika mycket som Edvinsson som menar att den skulle vara tillbaka i nivå med 1870 års nivå. I detta skedet började de svenska regeringarna att genomföra en rad devalveringar för att återställa lönsamheten i svensk industri. Den första som genomförs 1977 men biter dåligt profitkvoten ligger kvar på sin låga nivå. 1981 och 1982 devalverar man igen.

Resultatet ser man tydligt i löneandelen som går från 78% av NNP 1977 till 69% 1984. Profitkvoten stiger från bottenresultatet 5% till 7.5% 1984 och når 8% 1986.

Devalveringarna spelar alltså en stor roll i profitkvotens utveckling. Detta eftersom löner både åter på överskottet (NNP-Lön) samt sitter i nämnaren ((NNP-Lön)/(Lön+fast kapital)) och skall vara en liten storhet om profitkvoten skall vara hög.

En sjunkande lön eller hårdare exploatering är även en av de motverkande tendenser som Marx nämner. En annan motverkande tendens är en ökad utrikeshandel. Tittar vi på ett diagram över hur öppen Sveriges ekonomi är (det mått jag använder är (import+export)/BNP) ser det ut så här:

Figur 1. Sveriges profitkvot 1850-2015

Anm.: Profitkvoten = (NNP-löner)/(löner+fastkapital) 1850-2015 se appendix 1.1.

6.8 1980-2000

Så ser vi att utrikeshandeln har fått en ökad betydelse efter och under 1970-talet. Det första språnget som sker 1973 borde vara den oljeprisökning som OPEC-länderna genomför vilket höjer priset på både in- och output eller import och export. Vid nittiotalskrisen sker ett fall igen men trenden uppåt är mycket tydlig. Sveriges ekonomi integreras allt mer i den internationella ekonomin. Schön beskriver det hela som en renässans för den liberala marknadsekonomin som svepte över världen (Schön 2009:435). En annan orsak han nämner är avregleringen av kreditmarknaden som sker under 1980-talet.

Edvinsson menar att nytt sätt att producera med kortare lagerhållning och därmed skulle öka omslagshastigheten vilket skulle öka profitkvoten. Det är möjligt att "lean production" spelade en roll i att höja profitkvoten. Men ökningen sammanfaller även med en sjunkande löneandel och en ökad internationell handel. Helt klart är dock att Sverige genomgår en kris under 1970-talet som förändrar ekonomin. Sverige är inte ensamt om att uppleva denna kris utan hela den industrialiserade världen känner av den. I samband med krisen sker ett skifte i den ekonomiska politiken.

Lönsamheten, den verkliga motorn i ekonomin måste återställas, sägs det. Löner skall hållas tillbaka och den offentliga sektorn minska (Hobsbawn 1996b:407-411). Att lönsamheten faller samtidigt verkar helt gå i linje med Marx antagande om att profitkvoten bestäms på en aggregerad nivå i hela kapitalismen som system. Den ökade profitkvoten sammanfaller med en ökande ojämlikhet i Sverige. Runt 1980 var ojämlikheten som lägst i landet. Sedan börjar devalveringar och avregleringar. Under 1990-talet tvingas Sverige lämna den fulla sysselsättningspolitiken (Therborn 2013:9-10).

Teoretiskt stämmer detta väl överens med Marx motverkande tendenser. För att öka profitkvoten måste man få billigare produktionsfaktorer och de faktorer man har är arbete och kapital - man kan antingen få billigare kapitalvaror eller billigare arbetskraft. Det skedde visserligen ett ideologiskt skifte men detta skifte hade materiella orsaker. Lönsamheten var för låg, investeringarna gav för lite avkastning.

**LÖNSAMHETEN VAR FÖR
LÅG, INVESTERINGARNA GAV
FÖR LITE AVKASTNING.**

6.9 2000-2015

Tittar vi till vår profitkvotsutveckling har den inte alls återhämtat sig så som Edvinsson påstår. Efter toppåret 1999 faller profitkvoten återigen. Att profitkvotens fall skulle vara en utlösande faktor till den ekonomiska krisen vi hade 2007-2008 stämmer kanske inte på svensk ekonomi. Vi har dock ett fall i profitkvoten och en IT-bubbla runt millennieskiftet.

Roberts beskriver krisförloppet som att fallande lönsamhet i världens kärnekonomier runt 1997 skapade förutsättningar för IT-bubblan runt 2000. Denna blev dock ganska mild eftersom man avreglerade mycket bankverksamhet och ekonomin kunde drivas på kredit i några år fram till att det brast 2007 (Roberts 2016:64-65). Även här i Sverige har det skett en omfattande expansion av finansmarknader och bankväsende (Bellfrage & Kallifatides 2017:42-44). Dessa verksamheter är inte produktiva i den klassiska ekonomins bemärkelse utan dessa cirkulerar endast mervärde.

Att detta sker är naturligt om man ser till den låga lönsamheten eller profitkvoten. Detta eftersom kapitalet hela tiden söker sig dit det får högst avkastning. Finns det inga eller få produktiva investeringar att göra så kommer man istället att ägna sig åt spekulation (Roberts 2016:28-29).

Under 2000-talet har vi även sett en fortsatt trend av ökad ojämlikhet i Sverige, detta gäller oavsett vilken metod vi mäter på om vi skall tro LO-ekonomen Anna Almqvist (Almqvist 2016:5).

**RESULTAT/
DISKUSSION
/SAMMANFATTNING**

7. RESULTAT

Min profitkvot uppvisar samma tendens som den Edvinsson beskriver i sin avhandling. Den faller stadigt men när vi lägger till åren efter år 2000 så ser vi att den uppgång som sker på 80- och 90-talet inte är en återställning av profitkvoten.

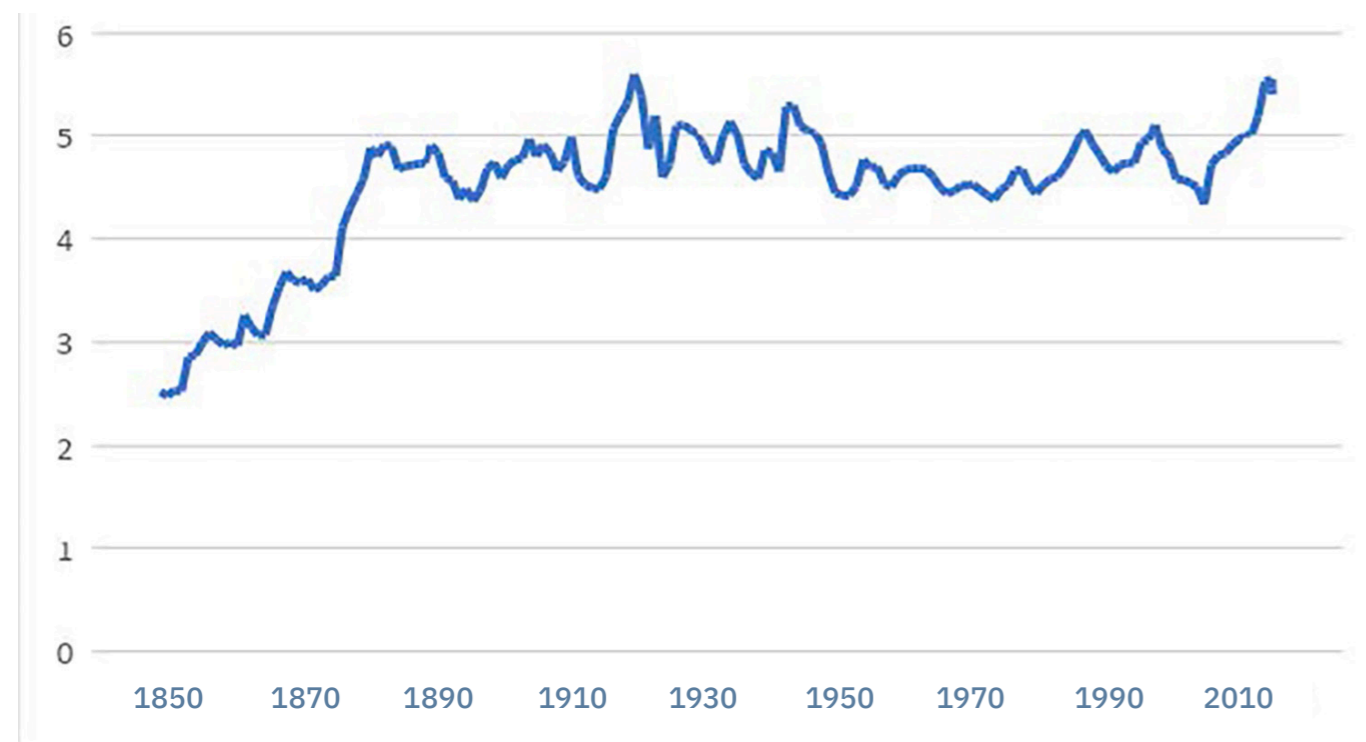
När man säger att någonting återställs gör man ett antagande att profitkvoten skulle ha en normal nivå, någonting jag förkastar. Profitkvoten är snarare historiskt specifik och bestämd av sina historiskt specifika omständigheter. Den har alltså ingen normal nivå.

Linjen är även densamma som Lennart Erixson får i sin avhandling Profitability in Swedish Manufacturing. Erixsons tidslinje är dock mycket kortare och sträcker sig bara från 1952 till 1982 (Erixson 1987:43-46). Erixson rör sig dock i ett annat teoretiskt ramverk och menar att lönsamheten sjönk på grund av ökad konkurrens framförallt från Japan och Nordamerika (Erixson 1987:59-60).

Det är dock mycket intressant att den uppmätta avkastningen på kapital som Erixson får fram är så lik min. Detta trots de olika teoretiska ramverken.

Erixsons teori talar inte emot Marx teori utan den snarare stärker den. Då konkurrensen hela tiden leder till att större investeringar behöver göras och därmed måste marknaden vidgas (se ovan). Detta ligger tillsynes helt i linje med vad Marx skriver.

Marx menar ju vidare att profitkvotens fall skulle bero på en ökning i kapitalets organiska sammansättning som han ställer upp som c/v , alltså konstant kapital genom variabelt kapital. Tittar vi på en graf av detta på vår data får vi följande resultat.

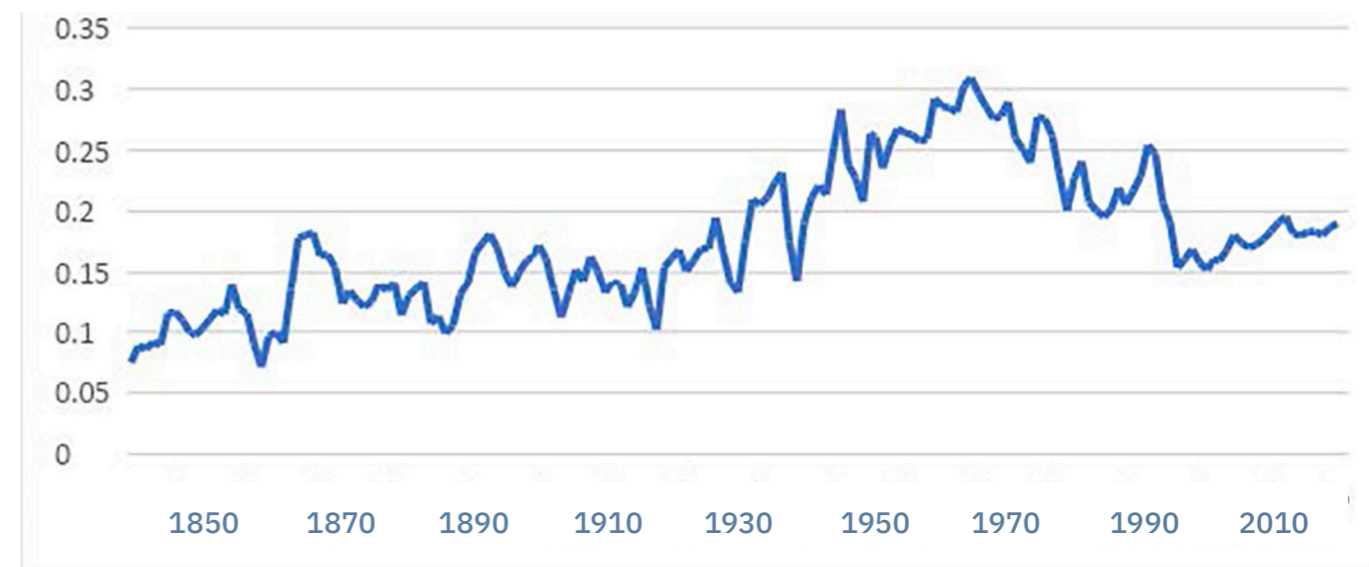

Figur 1. Sveriges profitkvot 1850-2015

Anm.: Profitkvoten = $(NNP-löner)/(löner+fastkapital)$ 1850-2015 se appendix 1.1.

En regression med profitkvoten som beroende variabel och den organiska sammansättningen som oberoende variabel ger ett mycket statistiskt signifikant resultat med ett F-värde på 150 och ett mycket litet p-värde. Vi får precis som teorin föreslog en negativ koefficient på den organiska sammansättningen. Vilken storlek koefficienten har finner jag inte jätteintressant då en exakt skattning förmodligen är meningslös att ge sig på. Med andra ord faller profitkvoten när den organiska sammansättningen stiger. (För regressions resultat se appendix 1.2.) Jag fick dock 1.2 på mitt Durbin-Watson test vilket betyder att jag förmodligen har problem med autokorrelation. Detta fick mig att göra en first differensregression. Även denna blev signifikant med en negativ koefficient. Dock är signifikansen lägre med ett p-värde på 0.0003 (Appendix 1.3).

När jag gör en regression med investeringarnas andel av NNP som beroende variabel och profitkvoten som oberoende variabel får jag ett F-värde på 163 och ett mycket litet p-värde (Appendix 1.4). Dock fick jag 0.2 på mitt Durbin-Watson test. För att korrigera för auto-korrelation gjorde jag en first differensregression men denna blev dock inte signifikant (Appendix 1.5). Tittar vi på en graf över investeringarnas andel i NNP ser vi dock att de stiger över tid i takt med att profitkvoten faller. Investeringarna verkar ta större del av mervärdet i anspråk ju lägre profitkvoten är. Sambandet mellan variablerna är dock inte helt tydligt.

Figur 3. Investeringarnas andel av NNP. För data se appendix 1.1

Fallet i investeringarnas andel av NNP sammanfaller med att den svenska ekonomin öppnas upp i slutet på 70-talet. Investeringarna flyttar då utomlands.

Mina resultat pekar på att profitkvoten har fallit sedan 1850. Den har inte fallit i en rak linje utan mer som en tendens, precis som Marx menade. Eftersom lönsamheten på investerat kapital faller krävs det större investeringar för att få samma lönsamhet.

Investeringarna blir som vi har sett större både absolut och relativt (relativt minskar de i samband med att utrikeshandeln ökar). Detta för att motverka den fallande lönsamheten. Klart är att ett sekulärt fall har pågått länge, mindre klart är vilka konsekvenser detta får. Ett problem med att använda NNP som mått på överskott är att NNP sjunker i kriser (ekonomin krymper). Detta motverkas kanske något av att lönekostnaderna också krymper. Det fasta kapitalet kryper även det genom konkurser men inte i samma takt som löner eller NNP vilket är ett mått på all ekonomisk aktivitet.

Det problem som uppstår är att eftersom NNP sjunker i en kris och den fasta kapitaldelen kommer att hålla sig någotsånär konstant är det givet att profitkvoten faller på det sätt som jag mäter den. Därför går det inte att säga vad som är hönan eller ägget i de plötsliga fallen som sker. Ett exempel på detta är efterkrigsperioden där profitkvoten faller hela tiden utan att det utlöser en kris. Är det profitkvoten som orsakar krisen eller krisen som gör att måttet på profitkvot faller? Det som är mer intressant är de fall då profitkvoten faller för att sedan fortsätta på en lägre nivå. Jag utesluter inte att profitkvotens fall orsakar kriser, dock går det inte att säga vilken nivå som är tillräckligt låg för att det skall utlösa en kris. Här har jag redan resonerat så att det skulle ha skett ett teknologiskt språng eller kanske en vidgning av konkurrensen. Teorin om utvecklingsblock är bra för att förstå sådana tekniska språng men jag tycker att den tappar i förklaringskraft efter 70-talet.

Att nya utvecklingsblock skulle kunna uppstå med en högre profitkvot än de gamla är vad teorin om utvecklingsblock antyder (Schön 2009:22). Dock kommer ju denna nya produkt att tillverkas med samma eller högre kapitalintensitet som den gamla produkten. Att man skulle börja producera nya produkter med en äldre mer arbetsintensiv teknik förekommer men att göra det på en aggregerad nivå i konkurrens med hela världen är inte hållbart.

I min textanalys av profitkvoten har jag även funnit att när profitkvoten faller så kommer den i konflikt med de som skapar den. Precis som Marx skriver sker ökning av profitkvoten genom en ökad exploatering. Denna ökade exploatering kan bara upphäva profitkvotens fall momentärt, detta eftersom att exploateringen sker inom givna ramar.

DENNA ÖKADE EXPLOATERING KAN BARA UPPHÄVA PROFITKVOTENS FALL MOMENTÄRT, DETTA EFTERSOM ATT EXPLOATERINGEN SKER INOM GIVNA RAMAR.

Vår produktion kräver hela tiden mindre mänsklig arbetskraft för att fungera. Detta samtidigt som den spottar ut allt fler varor i en allt högre takt och till ett allt lägre pris. Priset på nästan alla varor vi konsumerar har en tendens att sjunka och detta är en anledning till vi fått en högre levnadsstandard trots en fallande profitkvot. Den andra anledningen är att produktionens omfattning har mångdubblats. Det satsade kapitalet i den ursprungliga cirkulationen P-V-P' är så oerhört mycket större idag. Detta ger sig uttryck i växande berg av sopor, kläder som köps och sedan slängs utan att användas, måttlös konsumtion av varor som har allt mindre värde. Detta eftersom ackumuleringen inte vet några gränser. Pengar skall investeras för att bli mer pengar det är det hela.

Det är samtidigt tveklöst så att vår levnadsstandard ökat oerhört de senaste 150 åren. Kapitalismens drivkraft att skapa profit har spillt av sig, i alla fall på oss här i Sverige. Det verkar dock som att denna ökade levnadsstandard ständigt kommer i konflikt med kapitalismens grundläggande motiv. Vid nästan varje fall av profitkvoten har de sociala spänningarna ökat. Arbetskraften behövs för att skapa profitema och arbetarna behöver arbeta för att kunna ta del av dem. Samtidigt tenderar kapitalismen att behöva relativt färre arbetare hela tiden. Detta har inte varit några problem så länge produktionen har kunnat växa i absoluta mått. Frågan är om vi börjar nå vägs ände, kan produktionen fortsätta sin expansion? Idag finns det knappt någon del av världen som inte omfattas av de kapitalistiska relationerna där produktionen sker för att göra profit.

Klassrelationerna är sådana att vi inte kan styra över dem. Om det arbete en lönearbetare utför inte är lönsamt kommer hon inte kunna fortsätta vara lönearbetare då det arbetet kommer att försvinna. Om en kapitalist inte försöker att placera sitt kapital där det ger högst avkastning kommer kapitalisten inte kunna fortsätta att vara kapitalist. Givetvis finns det oräkneliga exempel där motsatsen är sann med olönsamma arbetare eller filantropiska kapitalister. Rollerna blir sanna på en aggregerad nivå över tid. Därför är det ganska meningslöst att på en moralisk nivå ondgöra sig över omoraliska kapitalister som exploaterar arbetare. Det ligger helt enkelt i systemets logik - de vore inte kapitalister om de inte exploaterade arbetare. Mervärdet kan endast komma ur att arbetet blir betalt mindre än det värde det skapar.

8. DISKUSSION

Jag har i denna uppsats bara operationaliserat ett sätt att räkna på profitkvoten och det finns som jag nämnt flera sätt att göra det på. Att räkna profitkvoten på ett annat sätt är kanske den mest uppenbara vägen framåt. Andra vägar är kanske att göra nedslag i de olika kriserna. Att profitkvoten faller i samband med kriser är tydligt enligt mitt resultat. En sak jag länge funderade på att gå in mer på djupet på var den cykliska tendens som min profitkvots kurva uppvisade. Det skulle ju kunna vara så att profitkvoten är en drivkraft bakom de långa vågorna.

Min förhoppning med uppsatsen är att fler skall ge sig på Marx teori och testa den empiriskt. Det är mycket möjligt att mina resultat är felaktiga och galna men det lär jag inte få veta om ingen annan testar dem. Mina resultat pekar i alla fall på att profitkvoten har uppvisat ett sekulärt fall sedan 1850. Om detta betyder att kapitalismen går mot sin undergång vågar jag inte spekulera i. Att ens möjligheten finns till att det skulle vara så borde göra frågan värd att diskutera.

9. SAMMANFATTNING

Jag har i uppsatsen använt mig av data från Rodney Edvinssons sida historia.se samt SCB för att räkna på profitkvotens fallande tendens. För att försöka förstå vad det hela handlar om har jag gjort en grundlig genomgång av Marx teori och olika tolkningar kring ämnet. Jag har därefter mätt profitkvoten i Sverige från 1850-2015 och funnit att den faller kontinuerligt över hela perioden. Edvinsson fann i sin avhandling att den föll fram till 70-talet för att därefter stiga igen. Jag har förlängt hans serie samt använt mig av lite annorlunda teoretiska antaganden och därmed funnit att uppgången vände nedåt igen. Uppgången kunde ske under några år på grund av att exploateringen ökade i landet samt att man började handla mer med utlandet.

/KÄLLFÖRTECKNING

Almqvist, A. (2016) Den ekonomiska ojämlikheten i Sverige. Stockholm: LO Enheten för ekonomisk politik och arbetsmarknad

Ankarloo, D. (1997) "Anti-Lönnroth – Om socialismens utveckling från vetenskap till utopi" Motströms nr 1

Bellfrage, C., & Kallifatides, M. (2017) Finansialiseringen av Sverige: på väg mot nästa kris? Stockholm: Katalys rapport nr 38.

Blomqvist, H. (1989) Den Röda Tråden: Arbetarrörelsens historia -en alternativ översikt

Stockholm: Bokförlaget Röda Rummet

Cullenberg, S. (1994) The Falling Rate of Profit: Recasting the Marxian Debate London: Pluto Press

Edvinsson, R. (2005) Growth, Accumulation, Crisis. Stockholm: Almqvist & Wiksell International

Edvinsson, R. (2010). "A tendency for the rate of profit to fall? from primitive to flexible accumulation in Sweden 1800-2005". Review of radical political economics, 42(4), pp. 465–484.

Erixon, L. (1987) Profitability in Swedish Manufacturing: Trends and Explanations Stockholm: Kristianstads boktryckeri

Helpman, E (2006) Tillväxtens mysterier Stockholm: SNS Förlag

Herlitz, L., Denick, P. & Lundvall, B-Å., (1969) Marxismens politiska ekonomi -en introduktion. Stockholm: Zenitserien 6 Tidskriften Zenit i samarbete med Bo Cavefors Bokförlag

Hobsbawn, E. (1996a) The Age of Revolution: 1789-1848 New York: Vintage Books

Hobsbawn, E. (1996b) The Age of Extremes: A history of the world 1914-1991 New York: Vintage Books

Howard, M.C., & King, J.E. (1989) A History of Marxian Economics: Volume 1 1883-1929 Basingstoke: Macmillan Education LTD

Howard, M.C., & King, J.E. (1992) A History of Marxian Economics: Volume 2 1929-1990 Basingstoke: Macmillan Education LTD

Kliman, A. (2007) Reclaiming Marx's Capital: A Refutation of the myth of inconsistency Lanham, MD.: Lexington Books

Kliman, A. (2012) The Failure of Capitalist Production: The underlying Causes of the Great Recession London: Pluto Press

10. KÄLLFÖRTECKNING

Liedman, S-E. (2015) Karl Marx: En Biografi Stockholm: Albert Bonnier Förlag

Lipietz, A. (1986) Behind the crisis: The exhaustion of a regime of accumulation. A "regulation school" perspective on some french empirical works Review of radical political economics vol. 18(1&2):13-32

Marx, K. (1978) Kapitalet band III Leipzig: Bo Cavefors Bokförlag Marx, K. (2013) Kapitalet band I Lund: Arkiv förlag

Mosley, F. (2016) Money and totality: A Macro Interpretation of Marx Logic and the End of the "Transformation Problem" Chicago: Haymarket Books

Nordin, R. (1981) Fackföreningsrörelsen i Sverige: I Uppkomst och utveckling Stockholm: Bokförlaget Prisma i samarbete med LO

Olsson, L., & Ekdahl, L. (2002) Klass i rörelse. Stockholm: Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek Stockholm

Piketty, T. (2017) Kapitalet i tjugoförsta århundradet Stockholm: Karneval förlag Roberts, M.* (2009) The Great Recession: Profit cycles, economic crisis A Marxist view London: Michael Roberts

Roberts, M.* (2016) The Long Depression: How it Happened why it Happened and what Happens next Chicago: Haymarket Books

Roncaglia, A. (2009) The Wealth of Ideas: A History of Economic Thought Cambridge: Cambridge University Press

Schön, L. (2007) En modern svensk ekonomisk historia: Tillväxt och Omvandling under två sekel Stockholm: SNS Förlag

Shaikh, A. (2016) Capitalism: Competition, Conflict, Crises. Oxford: Oxford University Press

Shaikh, A., & Tonak, A. (1994) Measuring the Wealth of Nations: The political economy of national accounts Cambridge: Cambridge university press

Therborn, G. (2013) Ojämlikhet Dödar Lund: Arkiv förlag

*Roberts har inte disputerat och hans böcker är därför inte fackgranskade. Han har dock varit verksam som ekonom i mer än 30 år i Londons finansdistrikt och han är väldigt aktiv i den marxistiska debatten med disputerade akademiker.